

विश्वसंत आचार्य श्री विद्यानंदजी:

इ.स. १९८९ हे वर्ष जैन समाजाच्या दृष्टीने अत्यंत वैभवशाली वर्ष समजले जाते. विश्वसंत आचार्यश्री विद्यानंदजीना सामाजिक प्रेरणेची जी जाण आहे, जो प्रगल्भतेचा आविष्कार त्यांच्यात जागृत झाला आहे, तो आजवरच्या इतिहासात पाहायला मिळाला नाही. सामाजिक चेतनेला नवनवे कोंब फुटावेत व समाजवृक्षास नवनवी पालवी फुटावी, तो वृक्ष बहरावा, सपुष्पित व्हावा म्हणून त्यांनी विविध रीतीने, वैविध्यपूर्ण कल्पकतेने नवनवीन जन-जागृतीचे कार्यक्रम समाजाला दिले.

त्यातीलच एक कार्यक्रम म्हणजे कर्नाटकातील श्रवणबेळगोळ येथील भगवान बाहुबलीच्या मूर्ती स्थापनेस एक हजार वर्ष पूर्ण झाल्याबद्दलचा सहस्राब्दी महोत्सवाचा कार्यक्रम. भारतातील सर्व धर्मायांनाच नवे तर देश-विदेशातील जिज्ञासुनादेखील आकर्षण वाटावे असा तो कार्यक्रम. या कामी त्यांनी भारताच्या लोकप्रिय पंतप्रधान श्रीमती इंदिराजी यांचे मन वळविले व हा कार्यक्रम म्हणजे कोटी कोटी जनतेच्या एकात्मतेचा व भारताच्या अखंडतेचा घोतकच कार्यक्रम आहे, महान सांस्कृतिक उत्सव आहे, याची सप्रमाण माहिती दिली. त्यामुळे एक झाले की या महामस्तकाभिषेकाची भारतीय पातळीवर आखणी करता आली. इतकेच नवे तर श्रीमती इंदिराजीनी अशा अखिल भारतीय स्वरूपाच्या कार्यक्रमात उपस्थित राहावे व लक्ष लक्ष जनतेला एकतेचे, नैतिकतेचे व अथ्यात्मिकतेचे आवाहन करावे अशी विनंती करण्यात आली होती.

या महोत्सवासाठी आचार्यश्रीनी अत्यंत नियोजनपूर्वक आखणीही केली. त्यावेळच्या कर्नाटक शासनाचे मुख्यमंत्री श्री गुंदुराव यांचेही सहकार्य त्यांना प्राप्त झाले. कर्नाटक शासनाने सान्या महोत्सवाचे जणू यजमानपदच स्वीकारले होते. त्यासाठी कर्नाटक शासनाने रस्ते, पाणी, वीज, स्वच्छता यासाठी जवळ जवळ ७-८ कोटी रुपये खर्चिले होते. १०/१२ लाख यात्रेकरू येतील व त्यांची व्यवस्था करायची तर एक सक्षम यंत्रणाच उभी करणे आवश्यक होते. त्या प्रमाणे कर्नाटक प्रशासनाने अगदी चोख व्यवस्था केली होती. जैन समाजातील अर्धवर्षू श्रेयांसप्रसादजी जैन, लालचंद हिराचंद या सर्वांनी विविध अंगांनी हा महामस्तकाभिषेक साजरा व्हावा, केवळ एकाद्या यात्रेचे स्वरूप त्या महोत्सवास न येता, खन्या अर्थाने विविध जैन धर्मपंथांचे, ज्ञानसंपन्नतेचे व जैनसंस्कृतीचे यथायोग्य चित्र त्यातून दिसेल, यासाठी खूपच परिश्रम घेतले होते. आचार्यश्री विद्यानंदजीचे सुयोग्य व प्रज्ञावंत मार्गदर्शन यामुळे महामस्तकाभिषेकाचा “न भूतो न भविष्यति” असा सोहळा संपन्न होणार अशी खात्री सान्यांना वाटत होती. या महोत्सवासाठी समस्त मुनी-अर्जिका-श्रावक-श्राविका या चतुःसंघास सादर आमंत्रित

करण्यात आले होते. तसेच संपूर्ण समारंभाची कार्यवाही पूज्य भद्रारक चारुकीर्ती महाराजांनी 'आचार्य' विद्यानंद महाराजांच्या मार्गदर्शनाखाली पार पाडली. त्यांची जबाबदारी होती, त्यांनी ती समर्थपणे पेललीही.

स्वतः: आचार्य विद्यानंदजी दिल्लीहून विहार करीत करीत दक्षिणेकडे आलेले होते. या विहारात आचार्यांनी लक्ष लक्ष जनतेला नैतिकतेचे अधिष्ठान असलेल्या जीवनाचे मूल्य समजावून सांगितले. जैनधर्म हा विश्वकल्याणाचा मार्ग कसा प्रशस्त करतो, व त्या सर्वांच्या कल्याणाची कशी आकांक्षा करतो, हे सर्व श्रोतृवृद्धास कथन केले होते.

आचार्य श्री विद्यानंदजीची व मुनिश्री आर्यनंदीजीची हृदयस्पर्शी भेट बेळगाव मुक्कामीच झाली. संतास संत भेटले, असे घडले. आचार्यांनी आर्यनंदीचे प्रकटपणे कोड कौतुक केले. तीर्थरक्षा ही जिनधर्म आहे. म्हणूनच तीर्थे जागविली/जगविली पाहिजेत हा जो विचार गुरुवर्य समंतभद्रांनी प्रचारित केला तो कालानुरूप होता. कारण त्यांनी स्वतःच आपल्या आयुष्यात बाहुबली-कुंभोज सारख्या एका अज्ञात स्थळी शैक्षणिक कार्याची नव्याने सुरुवात केली.

क्षेत्राच्या ठिकाणी गुरुकुल हा एक नवा विचार होता. शिक्षण, संस्कार, संस्कृती संरक्षण हे तर घडणार होतेच, पण तीर्थक्षेत्राचे नकळत रक्षण या गुरुकुलातून घडेल हा विचार समंतभद्रांच्या मनात नसेलच असे म्हणता येणार नाही. आणि याची प्रचीतीही नंतर बाहुबली वरील संघर्षाच्या संदर्भात आली. आणखी एक गोष्ट तीर्थे जागविली/तीर्थे जगविली पाहिजेत या संदर्भात सांगता येईल. गुरुकुलात शिकणाऱ्या मुलांचा, कार्यकर्त्यांचा, शिक्षकांचा दर्शनार्थ येणाऱ्या श्रावक-श्राविकांशी कळत नकळत संपर्क साधला जाणारच. हा एक प्रकारे जनसंपर्कच आहे. यातूनच क्षेत्रासंबंधीचा विचार समाजात पोहोचला जाणे स्वाभाविक आहे. म्हणूनच बाहुबली तीर्थक्षेत्राच्या पायथ्याशीच आपले स्व-कल्याण साधता साधताच तीर्थरक्षणाची न भूतो न भविष्यती अशी प्रेरणा गुरुदेव देऊ शकले.

प. पू. आचार्य विद्यानंद महाराजांना याची पूर्ण जाणीव होती. म्हणून त्यांनी गुरुदेवांच्या या महान् उपकारातून समाजाने मुक्त व्हावे म्हणून "दिव्यावदान" या कृतज्ञता अभिव्यक्तीच्या समारंभाचे भव्य आयोजन केले. बाहुबलीत संपन्न झालेला अखिल भारतीय स्तरावरील अतिभव्य तो कार्यक्रम होता. अशा गुरुदेवांचे निष्ठावंत आणि गुरुदेवांचा आदेश हेच जीवन सर्वस्व मानणाऱ्या मुनिश्री आर्यनंदीबद्दल आचार्य विद्यानंदजीच्या मनात वात्सल्यभाव असला तर नवल काय? म्हणून ही मुनिवर्याची भेट आणि तीही एका मोळ्या आयोजनात व्हावी ही सांस्कृतिक शृंखलेच्या दृष्टीने महत्वाची तर खरीच!

आचार्य विद्यानंदजीचा अनुग्रह :

श्रवणबेळगोळ येथील महामस्तकाभिषेकाचे निमित्ताने अनेक साधुसंत मंडळी अगोदरच येऊन डेरे दाखल झाली होती. रस्त्यावरून ट्रक, मोटारी, बसेस यांची नुसती रीघ लागली होती. जवळपासच्या खेड्या-पाड्यातून मिळेल त्या साधनांनी श्रावक-श्राविका येत होते. सर्व आसमंत “भगवान बाहुबली की जय” या घोषणेने निनादून गेले होते. “चला बाहुबली” हाच घोष ऐकू येत होता.

महाराजांचे यथोचित स्वागत करावे म्हणून बडीबडी मंडळी आचार्यश्री विद्यानंदजीच्या समवेत सवाद्य निघाली होती. पण या सर्व स्वागताची महाराजांना कल्पनाच नव्हती. ते तर आत्मानंदात तल्लीन झाले होते. जवळ जवळ तीनचार किलोमीटर ही स्वागत-यात्रा पायी चालत आली. त्या स्वागत-यात्रेने वीर आर्यनंदी मुनीच्या जयजयकाराने आकाश व्यापून टाकले. आचार्य विद्यानंदजीनी सामोरे जाऊन मुनिश्रीना योग्य त्या आदरपूर्वक “नमोस्तु, नमोस्तु, नमोस्तु” केले. दोघांच्या नेत्रांत आनंदाश्रू. श्रावकांनी त्यांचे आगमनाचे मनोभावे स्वागत केले. महाराजांचे नेत्र पाणावले. ते म्हणाले, “महाराजश्री आपण का कष्ट केले? मी आलोच होतो ना.”

एलाचार्य विद्यानंदजी म्हणाले— “आपण वयोवृद्ध आहात. आपण येणारच हा आमचा तर्क खरा ठरला.”

महाराज विनयाने म्हणाले— “आपण आज्ञा केली. आम्ही निघालो. आपल्या सारख्या तपोनिधी, ज्ञाननिधी आचार्यांची आज्ञा आम्ही शिरसावंद्य मानतो.”

दोघेही या युगाचे कर्तृत्ववान धर्मनेते. “मोक्षमार्गस्य नेत्तारं, भेत्तारं कर्मभूभृताम्, ज्ञातारं विश्व तत्त्वांना, वंदे तद् गुण लब्ध्ये।” हे जे म्हटले आहे ते खरे आहे. जीवनाला उर्ध्वगामी चेतनेचे दर्शन घडविणारे हे दोघेजण आजच्या युगातील मन्वंतर घडवून आणणारे संत. त्यांची गाठभेट म्हणजे अपूर्व योग.

आचार्य विद्यानंदजीनी आपल्या हातात मुनिश्रीचे हात घेतले. त्या दोन हातांच्या स्पर्शात सारे काही येऊन गेले. आचार्य श्री विद्यानंदजीची गुणग्राहकता वाखाणण्यासारखी आहे. जैनधर्माच्या प्रभावनेसाठी त्यांनी गेल्या वीसपंचवीस वर्षांत जे केले ते इतके अपूर्व, अवर्णनीय व अलौकिक आहे की त्यांच्या त्या कर्तृत्वापुढे मान नम्रतेने वाकते.

अशा विश्ववंद्य आचार्यांचा हात धरून महाराजांनी श्रवणबेळगोळला प्रयाण केले. महामूर्तीचे मस्तक दूरूनच दिसू लागले. पूज्य महाराजांनी दुरूनच त्या महामूर्तीला सादर

वंदन केले. अशी जिनधर्मासंबंधीची कृतज्ञता महाराजांच्या जीवनात साकारली आहे.

भ. गोमटेश्वरांच्या धर्मभूमीतः

जिनबिंबाचे दर्शन म्हणजे श्रावणाचा बरसता मेघ. आत्मरतीत केवळ ओले चिंब व्हायचे. श्रावणातील एखाद्या वृक्षावर होणारा वर्षाव आपण पाहिला असेल तरच पूज्य महाराजांचे हृदयातील जिनभक्तीचे दर्शन घडेल. देव-शास्त्र आणि गुरु यांचे ठायी इतकी दृढ श्रद्धा, इतके प्रेम, इतकी आत्मीयता दुर्मिळच. खरे तर जिनमंदिराच्या शिखरावरील फडफडणारी ध्वजाच भक्ताला आमंत्रण देत असते. ती धजा देखील भक्ताची भक्ती-भावना उचंबळून टाकते. ज्या मंदिराचे शिखरावर ती पताका डौलाने डोलत असते. ते मंदिराचे शिखर नित्य उर्ध्वगामीत्वाकडे निर्देश करीत असते. जणू उर्ध्वगामित्वच जीवनाचे तत्त्व आहे. पूज्य महाराजांचे एक वेगळेच तत्त्व आहे. ते खरेखरे भक्त आहेत. त्याचे स्वरूपही वेगळे आहे. ते म्हणतात—“मी तर नेणता बालक, पामर. परमात्मा कोण? कुठे असतो? हे या अज्ञाला कसे कळणार? तेव्हा मी भटकत राहणार, पुकारत राहणार, शोधत राहणार. कुठे कुठे शोधायचे? तेव्हा हे परमात्म्या, तूच मला हाक मार. तूच माझा शोध घे. तूच मला माझा हात धरून तुझ्या जवळ या पामराला घे.”

जे तुम राम बुलायल्यो।

तो रज्जब मिलसी जाय।

जथा पवन परसंगि ते।

ऊऱ गगन कूऱ जाय॥

रज्जब नावाचा भक्त म्हणतो, “तुम्हीच मला हाक मारा ना, म्हणजे मी त्या हाकेचा आश्रय घेऊन तुम्हाला प्राप्त होईन. वाच्याच्या झोताने जसा अग्नी प्रज्वलित होतो. तसे हे परमात्मन्, तुझ्या स्पर्शाने मला प्रज्वलित कर. महाराजांची रीत न्यारीच. ते एकत्वाचे पुजारी. सारे काही त्यांनी वाच्यावरच सोडून दिले आहे. देहाची तर मुळीच आसक्ती नाही. जे काही जीविताचे क्षण आहेत ते प्रभूच्या चिंतनात, आत्मचैतन्याच्या प्रकाशात, प्रभूच्या कृपावर्षावात घालवावे. ही भक्ताची एक फार मोठी रसवान स्थिती आहे. त्यामुळे अहंकार विलीन होऊन जातो.

पू. आर्यनंदीचे अमृतचिंतनः

महाराजांचे एक वाक्य जीवनाचे तत्त्व अगदी स्पष्ट करून सांगतो. ते म्हणतात,—

“तुम्ही-आम्ही बेड्यात अडकलो आहोत. पण बेड्यामुळे घाबरायचे कारण नाही. त्याची निर्मिती आम्हीच केली. त्या सुखदुःखाच्या, हव्या-नकोच्या, आशा-निराशेच्या

बेड्यातून संगीत निर्माण करता आले पाहिजे. जर ते तुम्ही नाही केले तर संगीत कधीच उत्पन्न होणार नाही. आणि अगदी सार्थ गोष्ट अशी की एकदा जर त्या बेड्यातून संगीत जमले तर त्या बेड्याही संगीतात विलीन होऊन जातील. क्रोधादि विकारांशी, हिंसा—असत्यादि विकारांशी झगडा, संघर्ष विरोध नका करू. त्या बेड्या आहेत, ती बंधने आहेत. त्यांतून आत्मोत्थानाचे, आत्मरतीचे संगीत निर्माण करता येते असा विश्वास, अशी श्रद्धा निर्माण झाली पाहिजे. म्हणजे जीवनातील विषाद, खंत, दुःख यांचा विलय होऊन जाईल.”

पूज्य महाराजांचे विचार या युगाला अनुसूप आहेत. त्यांना सतत वाटते की आधुनिक तंत्रज्ञान व विज्ञान ही मानवाला नव्या प्रेरणा देतील. त्यांच्या मदतीने जैन युवकांनी अहिंसा, सत्य, अनेकान्त या तत्त्वांचा प्रचार करावा. जैन साहित्याची सेवा करावी. ते साहित्य विविध भाषांमधून प्रकाशित करावे. केवळ मी व माझा संसार यांतच अडकून राहू नये.

पूज्य आचार्य विद्यानंदजीच्या सान्निध्यात :

पूज्य विद्यानंदजीनी महाराजांना आपल्या नियुक्त निवासात राहाण्याची विनंती केली. त्या प्रमाणे सर्व सोहळा होईपर्यंत महाराज त्यांचे जवळच राहिले. त्या महामस्तकाभिषेकाच्या दृष्ट लागेल अशा सोहळ्यात महाराजांनी तत्प्रतेने भाग घेतला. त्या प्रसंगी पूज्य स्वामी विद्यानंदजीनी महाराजांच्या एक कोटी निधी संकल्प पूर्तीच्या निमित्ताने एक मोठा समारंभ त्या सोहळ्यात घडवून आणला. मुनीच्या कार्याचा, सत्कार्य-सोहळ्याचा तो अविस्मरणीय प्रसंग होता. त्या प्रसंगी जैन सामाजिक शेंकडो अग्रगण्य नेते उपस्थित होते.

तसेच या महोत्सवाच्या निमित्ताने आचार्य श्री विमलसागरजी महाराज व त्यांचा संघ, आचार्य श्री देशभूषण महाराज व त्यांचा संघ, असे जवळ जवळ ७०/८० जैनमुनी, अनेकानेक आर्थिका, ब्रह्मचारी, वर्णजी, तसेच भट्टारक श्री लक्ष्मीसेनजी महास्वामी, श्री जिनसेन स्वामी, श्री देवेद्रकीर्तीजी, श्री चारुकीर्ती अशी भट्टारक पीठांची थोर थोर मंडळी हजर होती. देशातील विविध सांप्रदायातील चार-पाच लाख मंडळींचा तो सामाजिक एकत्रेचे दर्शन घडविणारा सोहळा न भूतो न भविष्यति असा होता. आनंद, उल्हास व उत्साह यांचा जणू संगम झाला होता.

भगवान बाहुबलीच्या महामूर्ती स्थापनेला एक हजार वर्षांचा काळ लोटला होता. सेनापती चामुंडराय यांनी आपल्या मातेच्या, कालकादेवीच्या वचन-पूर्तीसाठी राजे गंगराय यांच्या सहकार्याने ही महामूर्ती निर्माण केल्याचे दाखले इतिहासात आहेत. श्री

क्षेत्र श्रवणबेळगोळ ही भूमी त्यागीची. त्या क्षेत्री विखुरलेल्या शिलालेखांतून जैन संस्कृतीचा उर्जस्वल, दैदिप्यमान इतिहास रेखाटला आहे. अशा पावन भूमीत येऊन हजारो साधू ऋषींनी समाधी घेतली आहे. भगवान बाहुबली हे आदिप्रभूंचे पुत्र. त्यांनी राज्य-वैभव व संपदा यांचा त्याग करून या दक्षिण देशातील डोगरावर कैवल्य प्राप्ती होईपर्यंत तप केले व कैवल्य प्राप्त केले असा इतिहास आहे. जगातील अनेक आश्चर्यापैकी ही पावनमूर्तींही महान आश्चर्य आहे. एकाच दगडातून शिल्पकाराने ती साकारली आहे. मूर्तींची विशालता, तिचे मोहक लावण्य, तिच्या ओठावर पसरलेली विरक्तीची भावना, तिच्या आकार सौष्ठवाची भावपूर्ण रचना, या सान्याच गोष्टी मानवी वीतरागतेचा संदेश देत आहेत. हजारो वर्षे ऊन, वारा, पाऊस यांना दाद न देता ही महामूर्ती उभी आहे.

मुनी आर्यनंदीजींना कृतज्ञता ज्ञापन : १८—२—८९

या महोत्सवात आणखी एका कार्यक्रमाने जनतेचे लक्ष वेधून घेतले होते. लक्ष-लक्ष समाजाच्या साक्षीने मुनी श्री आर्यनंदी महाराजांचा अनेक आचार्यांच्या, मुनी-संतांच्या आणि व्रतस्थांच्या व भट्टारकांच्या उपस्थितीत त्यांनी एक कोटी रुपयांच्या निधीच्या संबंधाने केलेल्या लोकोत्तर कार्याबद्दल अत्यंत प्रभावीपणाने व मोळ्या हृद्य रीतीने कृतज्ञता समारोह साजरा केला. मुनिश्रींचा असा गौरव इतिहासात न भूतो न भविष्यति अशा स्वरूपाचा होता. तीर्थक्षेत्रांच्या विविध समस्यांबाबत महाराजांनी जो वस्तुनिष्ठ विचार मांडला व तो गुरुनिष्ठेने पार पाडला याबद्दल जी कृतज्ञता व्यक्त करण्यात आली, हे खरोखरच समाजाच्या मोळ्या उदारतेचे, हृदयसंपन्नतेचे लक्षणच म्हटले पाहिजे. मुनिश्री विद्यानंदजींनी आपल्या भाषणात अगदी समर्पकपणे व अत्यंत वेचक व वेधकपणे त्यांच्या कार्याचे मूल्यमापन केले. “मऊ मेणाहून” दिसणारा संत, मनाचा व श्रद्धेचा किती खंबीर आहे, याचे सम्यक दर्शन त्यांनी घडवून दिले.

केवळ निधी जमविला म्हणजे कार्य संपन्न झाले, असे नसून, खरे कार्य यापुढेच आहे. तीर्थक्षेत्रासंबंधी जे प्रेम व जी निष्ठा महाराजांनी हजारो श्रावक-श्राविकांच्या मनांत पेरली ते फार महत्त्वाचे आहे. तीर्थक्षेत्रकमेटीलाही आचार्य विद्यानंदजींनी आपल्या समयज्ञपणाने मोळ्या मार्भिक सूचना केल्या. आचार्य श्री विमलसागरजी व आचार्य श्री देशभूषण महाराजांनी देखील सुयोग्य शब्दांनी महाराजांचे कौतुक केले.

त्यानंतर भट्टारक महास्वामींनी मुनिश्री आर्यनंदीचे विशेष आभार मानले. तीर्थक्षेत्रांकडे सर्वांचेच जे दुर्लक्ष होत होते, त्याबद्दल समाजाला ना खेद ना खंत अशी जी भूमिका समाज घेत होता, ती भूमिका बदलून टाकून तीर्थक्षेत्रांसाठी प्रत्येक

श्रावक-श्राविकांनी अत्यंत डोळसपणे व चौकसपणे जागरूक राहिले पाहिजे, हा विचार आर्यनंदीजीनी समाज मनांत रुजविला.

त्यानंतर समाजाग्रणी साहू श्रेयांसप्रसादजी, शेठ लालचंदजी व तीर्थक्षेत्र कमेटीचे महामंत्री जयचंदजी लोहाडे यांनी आर्यनंदी मुनिश्रीनी केलेल्या कार्याचे तोंड भरून कौतुक केले. गेल्या हजारो वर्षांत जे कुणी केले नव्हते, ते कार्य मुनिश्रीनी अत्यंत श्रद्धेने, निष्ठेने व जिद्दीने पार पाडले. ते म्हणाले— “आम्ही नुसती कल्पना करीत होतो, पण इतका मोठा निधी लौकरच जमा होईल, असे वाटले नव्हते. आर्यनंदीजीना आम्ही अत्यंत आदरपूर्वक त्रिवार वंदन करीत आहोत. आमची श्रद्धा-सुमने त्यांना अर्पण करीत आहोत.”

भारतातील सर्व गणमान्य प्रतिष्ठितांनी आपआपल्या भाषणात आदरांजली वाहिल्या. त्या समारंभाला असा काही रंग चढला की महामस्तकाभिषेकाला आलेल्या लक्षावधी भक्तांना हा सोहळा म्हणजे एक अपूर्व पर्वणी वाटली.

मुनिश्री आर्यनंदीजींचे सत्काराला उत्तर :

या कृतज्ञतेला मुनिश्रीनी अत्यंत नम्रतेने उत्तर दिले. ते म्हणाले —

“हा सोहळा केवळ एलाचार्य श्री विद्यानंदजीच्या आग्रहामुळेच घडला आहे. मी या सर्व सत्काराला पात्र नसून जैन समाजातील ज्या हजारों भक्तांनी त्या निधीसाठी आपले सहाय्य दिले, त्यांचाच हा सत्कार आहे. या बाबत सत्कार करायचा तर तो माझे गुरु श्री समंतभद्रजीचाच करायला हवा. त्यांनी या सामान्य शिष्याला आज्ञा केली व त्यांची आज्ञा शिरसावंद्य मानून मी माझे कर्तव्य पार पाडले. हे कार्य खूप मोठे आहे. आता समाजातील सान्यांनी एक होऊन या प्रश्नाकडे अधिक जागरूकपणे पाहिले पाहिजे. समाजातील सर्व स्तरांनी या कामी अत्यंत आपुलकीने, प्रेमाने व कर्तव्य भावनेने सहकार्य केले आहे. खरे तर त्या समाजाचाच या निमित्ताने गौरव होत आहे. मी तर केवळ एक सामान्य निमित्त आहे. आपण सान्यांचे माझेवर प्रेम व श्रद्धा आहे हाच माझा खरा व अक्षय निधी आहे. हे मी नम्रतेने व्यक्त करतो.”

ते पुढे म्हणाले,— “मुनी अवस्थेमध्ये तर मुनी शुभ-अशुभ वचन प्रक्रियेमध्ये भाग घेत नाहीत. त्या वचन-विकल्पापासून दूर राहून वीतरागमय भावनेतूनच सर्व लौकिक कार्य करावे अशी जिनेद्रदेवाची आज्ञा आहे. अखंड चैतन्यमय वीतरागी परमात्म्याचे सतत चिंतन करण्यातच त्या मुनीला रस असतो. त्या परमात्म चिंतनातच तो एकाग्र व्हावा, त्याचेच क्षणोक्षणी चिंतन व्हावे, असे सर्व आगमांचे सार आहे. कोणत्याही स्वरूपातून

आत्म्याचे विस्मरण न होता, लौकिक कार्य तो करीत असतो. त्या लौकिक कार्यापासून तो नित्य विरक्तच असतो. कसल्याही प्रकारच्या संकल्प-विकल्पांना तो मुनी हेय मानतो. उपादेय मानीत नाही. मी देखील त्या अहंत देवांचा उपासक असल्याने कसल्याही भेद-विकल्पांचा भी अंतरंगातून त्यागच केला आहे. परंतु शुभ-भावांचे, तीर्थ-क्षेत्रादिकांच्यासाठी निधी गोळा करण्याचे विकल्प उठतात. पण मी त्यात कधीही रस घेतलेला नाही. गुरुदेवांच्या आज्ञेने ते कार्य पार पाडण्याची शक्ती मला प्राप्त झाली. त्यांची या पामरावर फार मोठी कृपा आहे. त्यांच्या आज्ञेपलीकडे मी माझे जीवन मानीत नाही. म्हणून सारे श्रेय हे त्यांचेच होय.”

टाळ्यांच्या प्रचंड कडकडाटात मुनिश्रीचे भाषण संपले होते. इतके विनम्र, श्रद्धाकूव प्रामाणिक व्यक्तिमत्त्व की जैन समाजाचे हृदय हेलावून गेले. “मुनिश्री आर्यनंदीजी की जय”च्या घोषाने हा सोहळा संपन्न झाला.

आचार्य विद्यानंदजीनी महाराजांना साच्या महाभस्तकाभिषेकाच्या सोहळ्यात स्वतः जवळ बसवून घेतले होते. महाराज तसे विनम्र. ते म्हणायचे “स्वामीजी, मला या उच्चासनावर अवघडल्या सारखे होते. मला इतर मुनीच्याच समूहात बसू द्या.”

परंतु आचार्यश्रीनी मुनिश्री आर्यनंदीजीना आपल्या समीपच बसण्याची आज्ञा केली होती. उत्सव-समारोह संपल्यावर आचार्यश्रीनी आर्यनंदीजीचा हात हातात घेतला व मोळ्या कौतुकाने त्यांना आपल्या निवास-स्थानी नेले.

या प्रसंगाच्या निमित्ताने महाराजांनी सांगितलेला एक दृष्टांत मोठा लक्षणीय आहे. ते म्हणाले— “आचार्य अमृतचंद्रांनी आपल्या प्रवचनसाराच्या परिशिष्टामध्ये नयांचे मोठे सुंदर वर्णन केले आहे. त्यात क्रिया नयाचे वर्णन करताना त्यांनी एक दृष्टांत दिला, तो मला या निधी संकलनाचे प्रसंगी आठवतो. एक आंथळा माणूस रस्त्याने जात असता एका खांबाला घडक देतो. त्याचे डोके फुटते. त्याला रक्तस्राव होतो. अशुद्ध रक्त निघून गेल्याने त्याला दृष्टि प्राप्त होते. त्याचे अंधत्व दूर होते. आणि त्याची घडक खांबाला बसल्याने तो खांब कोलमडतो. त्यात लपविलेले गुप्तधन बाहेर पडते. म्हणजे त्याला दुहेरी फायदा होतो. एक तर अत्यंत दुर्लभ अशी दृष्टी प्राप्त होते व त्याच बरोबर धनाचीही प्राप्ती होते. तसेच माझे झाले. गुरुदेवांच्या आज्ञेने मी हे काम स्वीकारले. समाजरूपी खांबाला मी घडक दिली. मला परमात्मपदाचे दर्शन घडले. अनेक तीर्थांचे दर्शन अनायास घडले व तो खांब तुटल्याने त्यातून द्रव्याचीही प्राप्ती झाली. हे सारे अनुष्ठानाच्या सिद्धीचे फळ आहे. मी तर अंथ, मी स्वतः काही कार्य केले नाही. सहज गुरुदेवांच्या आज्ञेने या कार्यासाठी प्रेरित होऊन निघालो आणि कार्यसंपन्न झाले, असे

मी मानतो. यात गौरव तो काय, व यश अपयश ते कसले?”

महामस्तकाभिषेकाचे समयी अनेकानेक साधू-संतांच्या सहवासाने आर्यनंदी महाराज इतके प्रफुल्लित असायचे की त्या प्रफुल्लतेला, आनंदाला व प्रसन्नतेला तुलना नसायची. आचार्य विद्यानंदजीच्या सहवासात महाराजांना विद्यानंदजीच्या व्यापक दृष्टिकोणाचा, जैन समाजासंबंधीचा, जैनधर्माच्या समीचीन चिंतनाचा, त्यांच्या अहर्निश चालणाऱ्या ज्ञानाचा सहज प्रत्यय आला. जैन संस्कृतीचे खरेखुरे अंतरंग, त्या संस्कृतीची विश्वव्यापकता या बाबत आचार्यश्री विद्यानंदजीचे विचार अत्यंत हृदयस्पर्शी होते. जैन धर्म हा विज्ञानावर आधारलेला व सर्व जीवमात्रांचे शाश्वत कल्याण करणारा कसा आहे, त्यात जाती, वर्णभेदांची संकीर्णता वा संकुचितपणा कसा नाही, याचे फारच मनोहर विश्लेषण ते करीत. सर्व साधू एकत्र आल्याने परस्परांच्या आचार-विचाराबद्दलही देवाण घेवाण होत असे.

जैन साधुजन परिषदः

त्या निमित्ताने आचार्य श्री विद्यानंदजीनी सर्व साधूंची एक परिषदही आयोजित केली. त्या परिषदेमध्ये साधुधर्म व त्यांची कर्तव्ये याबाबत विविध पैलूंनी विचार विनियम करण्यात आला. ही एक अपूर्व परिषद होती. त्यानिमित्ताने दिगंबर संतांना परस्परांशी वैचारिक, तात्त्विक, धार्मिक-आचार-विचारात्मक देवाणघेवाणाची संधी उपलब्ध झाली.

“दिगंबर जैन साधुसंतांची उज्ज्वल प्रतिमा नेहमीसाठी आरशासारखी स्वच्छ राहावी, मुनीसाठी सांगितलेला आचार जास्तीत जास्त कसोशीने मुनीनी आचरावा, वेगळ्या वेगळ्या संदर्भात जे नवीन नवीन विचारप्रवाह समाजात निर्माण होत आहेत, त्यांचा अनेकांतात्मक पद्धतीने कसा स्वीकार करावा, त्याचे निरसन कसे करावे, याबाबतही चांगलीच चर्चा झाली.

इतकेच नव्हे तर मुनिजनांनी वैज्ञानिक युगाला अनुसरून व जे बदल देशात व समाजात वेगाने घडत आहेत, त्याकडे समीचीन दृष्टीने पाहून आपल्या धर्मप्रसाराच्या कार्यात नावीन्य आणावे. नको तेथे नवनवीन मंदिरे निर्माण करण्याची प्रेरणा न देता, आहेत ती मंदिरे चांगल्या स्थितीत कशी राहतील व तेथील व्यवस्था चोख कशी ठेवता येईल याबाबत मार्गदर्शन करण्याचे देखील एकमताने ठरविण्यात आले

नवीन साधकांना एकदम मुनी म्हणून दीक्षित न करता त्यांना संघात चार-पाच वर्षे ठेवून घेऊन त्यांची संयम पालनाबाबतची पात्रता वाढवावी, त्यांना जैन ग्रंथांचे ज्ञान करून द्यावे व मगच त्यांना दीक्षा द्यावी, असा दंडक सर्वांनी स्वीकारावा, असे ठरविण्यात

आले. अपक्व, दुर्बळ व असंयमी व्यक्ती केवळ स्वतःचेच नुकसान करीत नाही तर समस्त दिगम्बर जैन मुनिसंघ व समाजाबद्दल अनादर निर्माण करतात.

तसेच शक्यतर वृद्ध व अधिक तरुण मुनी यांनी एकाकी विहार करू नये. वृद्ध, थकलेल्या मुनींची परिचर्या, सेवा आवश्यक असते व जर ते एकाकी विहार करतील तर प्रवासात त्यांच्यावर काही आपल्ती आली तर त्याचे निवारणार्थ कुणी तरी साधू जवळ असावा. जैन समाजाची वस्ती विरळ विरळ झाल्याने प्रत्येक पंधरा-वीस किलोमीटर अंतरावर जैनांची घरे, जिनमंदिरे असतीलच असे नाही. त्यादृष्टीने श्रावकांनी मुनी जर विहारात असतील तर त्यांच्या विहारात सहभागी हावे. दिगंबर परंपरेचा रास्त अभिमान जैन समाजाला आजपर्यंत वाटत आला आहे व ही परंपरा सतत चालू राहाण्याच्या दृष्टीने मुनिसेवेसाठी त्यांनी सतत दक्ष, प्रयत्नशील व अप्रमादी राहावे. “निर्ग्रथ मुनी” हे आपले चालते बोलते तीर्थ आहे” त्यांची सेवा, दर्शन व त्यांच्या विहारात सहकारी होण्याने अनंत, अक्षय पुण्याचा आश्रव होतो. श्रावक-श्राविका, मुनी-आर्यिका असा चतुर्विध संघ भ. महावीरांचे पासून आजपर्यंत चालत आला आहे व त्या संघाने आजपर्यंत जैनधर्म व जैन संस्कृतीच्या संवर्धनासाठी व परिरक्षणासाठी आपल्या जीवनाचे समर्पण/तर्पण केलेले आहे.”

अशा रीतीने महामस्तकाभिषेकाचा मुहूर्त साधून जैन संतांनी पहिल्यांदाच एका व्यासपीठावर एकत्र येऊन जैनसमाज, जैन धर्म, जैन संस्कृती याबाबत समतोलपणे व साधक-बाधकरीतीने, गंभीरपणे ऊहापोह करून निर्णय घेतले. त्या निर्णयांचे पालन प्रत्येक मुनींनी आपआपल्या अंतरात्म्यास व विवेकास साक्षी ठेऊन करायचे, असा विवेकी निर्णय साच्यांनी घेतला. अशा प्रकारच्या संत-परिषदांनी परस्परांच्या विचारांचे जसे आदान-प्रदान होते तसे भविष्याबद्दलची आखणीही करता येते.

आचार्य श्री देशभूषणांचे मार्गदर्शन :

या परिषदेच्या निमित्ताने जैनाचार्य श्री देशभूषण महाराजांनी “जैन समाजामध्ये कटुता निर्माण करणाऱ्या, वा वैमनस्य निर्माण करणाऱ्या विरोधी तत्त्वापासून समाजाने व साधूंनी सावध असले पाहिजे. सर्व साधुजन एकच असून त्यांच्यात फूट पाडण्याचे व त्यांच्या गटाचे राजकारण खेळण्याचा प्रयत्न करणाऱ्यापासून सर्वांनी सावध असले पाहिजे. सनातन दिगम्बर जैन निर्ग्रथ मुनिपरंपरा हजारो-हजारो वर्षांपासून भारतात चालू असून त्या परंपरेला कुणी अज्ञतेने, मोहाने वा द्वेषाने दूषण देत असतील तर त्याही व्यक्तींचे “स्थितिकरण” करावे व जिनधर्माचे जे दोन अंग साधू व समाज यांच्यात प्रेममय सामंजस्य निर्माण होत राहील, अशी व्यवस्था असावी.” असे विचार प्रकट केले.

“देशात नव-नवीन विचार प्रवाह येत आहेत, स्वातंत्र्यानंतर जनता अधिक जागरूक होत आहे व त्यांना हक्कांची जाणीव होत आहे. ही आनंदाची गोष्ट असली तरी सरकारी दबाव आणून तीर्थक्षेत्रांची जागा, मंदिरे बळकावण्याचा कुटील डाव खेळला जात आहे. संपत्ती व सत्ता धर्माचरणाच्या चरणी अर्पण न करता त्यांच्या माध्यमातून दिगम्बरांच्या मूर्ती, मंदिरे व जागा यांचा अपहार करण्याचे तंत्र वापरले जात आहे. अशा वेळी साधुसंतांनी, की जे नेहमी विहार करतात, तीर्थक्षेत्रावर मुक्काम करून तेथील व्यवस्था अधिक चोख व अधिक कार्यक्षम कशी होईल हे पाहिले पाहिजे. श्रावकांना त्या बाबतीत अत्यंत दक्ष राहायला सांगितले गेले पाहिजे. साधुसमाजाचे हे महत्त्वाचे कार्य आहे व त्याकडे दुर्लक्ष झाले तर आपली परंपराच धोक्यात येईल.” असाही इषारा आचार्यांनी दिला.

अशा वेगवेगळ्या अंगांनी साधू-संतांनी सामाजिक, धार्मिक व सांस्कृतिक विचारांची सुस्पष्ट व सुंदर मांडणी केली. आचार्यश्रीनी हे समयोचित व समाजाच्या प्रचलित च्वलंत समस्यासंबंधी मांडलेले विचार ऐकून सारेजण प्रभावित झाले. सामाजिक समस्यांची जाण तशी सांत्यांना असते. परंतु त्याबाबत गुरुदेव श्री आचार्य देशभूषण महाराजांनी जे विचार प्रकट रीतीने मांडले त्यांचा प्रभाव जैन संघावर चांगलाच पडला. नवा उत्साह व नवे तेज या संघात निर्माण झाले. “सारे जैन एक” आहेत ही भावना दृढ व्हायला वात्सल्य भावनेचा स्वीकार सर्वांनी करावा व जैन समाजात फूट पडणार नाही, यासाठी प्रत्येकाने दक्ष राहून सतत प्रयत्नशील राहावे. हा विचार खरोखरच अत्यंत मोलाचा आहे.

महामस्तकाभिषेकाचा सोहळा आटोपून परतीची धर्मयात्रा :

श्रवणबेळगोळ या पवित्र भूमीतील देवदुर्लभ, नयनाकर्षक व सर्व कल्याणकारी सोहळा आटोपल्यावर श्रमण आर्यनंदीजींनी बेळगावी परत विहार करण्याचे ठरविले. महामस्तकाभिषेकाच्या निमित्ताने या भक्ताचे ठायी अमाप आनंद आणि चैतन्योर्मी उसळून आल्यास नवल नाही.

पूज्य महाराजांचे जीवन रसाळ, मधाळ व लालित्यपूर्ण. त्यांचे जीवन भक्तासारखे, म्हणजे सर्वस्व गुरुचरणी अर्पण करण्याचे. गुरुंच्या चरणी सर्वस्व वाहून दिल्यावर उरलेच काय? अहंतेचा विचारही राहात नाही. करायचे कारणही राहात नाही. जे आहे, ते सर्वस्वी पूर्णपणे गुरुंचेच. मात्र “जागा करणारा” गुरु हवा. अहंतेची, क्रोधादि विकारांची, रागानुरागांची वस्त्रे काढून संपूर्ण दिगंबर करणाऱ्या गुरुंची साथ मिळायला हवी. तशी साथ त्यांना सुदैवाने परमपूज्य गुरुदेव श्री समंतभद्रांची मिळाली होती.

गुरु कुंभार शिष्य घडा घडघड काढे खोट।
अंदर से तो हात दे, बाहर लगावे चोट।

महाराज आपल्या गुरुसंबंधी म्हणतात—

“मी तर पामर, एकाद्या शिळेसारखा. आकार कसला? ओबड-धोबड. परंतु गुरुनी मला आश्रय दिला. ज्याप्रमाणे लोखंडाला आकार द्यावयाचा तर त्याला तापवावे लागते, घणाचे प्रहार द्यावे लागतात, मगच सारभूत आकार निर्माण होतो. “मारै मारि मिहरी करि लोहि” माझ्यातील पाखंड, द्वैतबुद्धी, विकार यांना आपल्या कुशल प्रज्ञाछिन्नीने काढून टाकून माझ्या जीवनाला त्यांनी सारभूत घडविले. गुरुंच्या माराशिवाय, त्यांच्या वात्सल्यपूर्ण छिन्नीच्या आधाताशिवाय आकार कसा येणार? मी घडत गेलो. शास्त्रे-आगमे वाचायला वेळ कुठे होता? सारे जीवन गुलामीत गेलेले. जीवन जाणून घ्यायला, शास्त्रे — आगमे वाचायला, जाणून घ्यायला ती जीवनात उतस्न घ्यायला सवडच कुठे मिळाली? जीवनसरितेतील महत्त्वाचा जीवनरस वाहूनच गेला होता. पण गुरु भेटले व त्यांनी मला वाचवले. जीवदान दिले. माझा पुनर्जन्म झाला. “द्वि-ज” झालो. जन्माने कुणी, कोणीही होत नाही. गुरुंच्या पवित्र, पावन, मंगल आश्रयाने मी घडलो. गुरुंच्या मार जो खात नाही, तो घडणारच नाही. तो मारतो आणि प्रेमही करतो. गहरी अनुकंपा, खोलवरचे कारुण्य मी त्यांच्या चरणी अनुभवले. कृतार्थ झालो. कारण जन्मापासून जे आयुष्य लाभले, त्यातून मी आत्मकल्याणाचा मार्ग सोडून सारे काही केले. पण ते सारे शून्यवत होते. केवळ जन्मच महत्त्वाचा नाही, तर जन्म झाल्यावरचे जीवन माणूस कसे घडवितो, त्यातून चैतन्याचा प्रवाह सळसळतो की नाही, त्यातून प्रकाशाची किरणे बाहेर पडतात की नाही, सुगंध बाहेर दरवळतो की नाही हे पहायचेच मी विसरलो होतो. जन्माबरोबरच मरणाला आम्ही आमंत्रण देत असतो. क्षणोक्षणी मृत्यूच्याच मार्गाने आम्ही जात असतो. परंतु गुरुकृपा झाली आणि मी माझ्या मोहकोषांतून बाहेर पडलो. ज्याला मी जीवन समजून होतो ते तर मरणच होते. भावमरण, देहमरण. त्या मरण चक्रातून बाहेर पडण्याचा मार्ग गुरुदेवांनी मला दाखविला. त्या गुरुंचेच श्वास-निश्वास आहेत, अन्यथा मरणधर्म प्रकृतीलाच मी जवळ करीत राहिलो असतो.

... आणि या भ्रमणातून देखील मी हेच अनुभवत आहे. एक गाव सोडायचे, दुसऱ्या गावात यायचे. एक देह सोडायचा, दुसऱ्या देहात प्रवेश करायचा. इथे तर सारे देहच आहेत, आत्मा कुठे आहे? परमात्मा कुठे आहे? खन्या आनंदाचे झारे कुठे आहेत? ज्ञायक स्वरूपाचे माझे “स्वरूप” कुठे आहे? या देहासाठी आजवर मी त्या ज्ञानमय,

विज्ञानमय, वीतरागी परमात्म्याला विसरून गेलो होतो.”

“पण गुरुदेवांनी माझे नेत्र उघडले. एक श्रद्धा दिली. एक मार्ग दिला. एक दीप हृदयात पेटवला. त्या दीपाच्याच प्रकाशात माझी वाटचाल चालू आहे. मी शोधतो आहे स्वतःला. ही भ्रमणयात्रा त्या शोधाचीच आहे. विश्वाचा शोध घेण्यात आता रस उरला नाही. अणु-परमाणुंनी भरलेल्या या विश्वात आत्म्याशिवाय कसलाही शोध घेणे आता मला जमत नाही. हिंडलो खूप, भ्रमंती खूप केली, पण ती रसहीन भ्रमंती होती. पोचलो कुठेच नाही. लक्ष्याप्रत पोचण्याचा मार्ग गुरुदेवांनी या पामराला दाखविला. मला कृतकृत्य केले.”

अशा प्रकारे आपल्या कृपाचार्य गुरुंचे वारंवार स्मरण करीत करीत महाराजांनी श्रवणबेळगोळातील श्रावक-श्राविकांना मंगलमय आशीर्वाद देताना त्यांना उद्देशून ते म्हणाले—

“ जातिलिंगविकल्पेन येषां च समयाग्रहः ।

ते ऽपि न प्रानुवन्त्येव परमं पदमात्मनः ॥

हे जैन श्रावकांनो, परमपूज्य पूज्यपाद मुनींनी आपल्या समाधिशतकात दिलेला संदेशच मी आपणाला सांगतो. ते म्हणतात— “जो जातिभेदावरून, स्त्री-पुरुष लिंगभेदावरून किंवा भावलिंगी, द्रव्यलिंगी मुनी-भेदावरून म्हणजे त्यांचा आश्रय करून आगम जाणतो त्याला आत्मा प्राप्त होत नाही.” म्हणून तुमच्या मनांतून अगोदर जातिभेदाची, हा उच्च कुलातील, हा नीच कुलातील, हा श्रीमंत, हा दरिद्री, हा जैन, हा अजैन असा भेद काढून टाका. सारे जीव समान आहेत. साच्या जीवांना सुखाची अभिलाषा आहे. त्यांना दुःख होईल, असे नका वागू. साच्यावर प्रेम करा. साच्यांना उत्कर्षासाठी, उन्नतीसाठी सहकार्य करा.”

श्रवणबेळगोळची अतिपावन महामूर्ती, त्याग तपश्चर्येची प्रतीक, देखणी, लावण्याची मूर्ती हृदयांतरी कोरून घेऊन महाराजांनी ते स्थळ १ मार्च १९८१ ला सोडले.

साधुसभेत ठरल्याप्रमाणे एकलविहारी न राहण्यासाठी त्यांनी मुद्दाम बाहुबली-कुभोज येथून गुरुदेवांची आज्ञा घेऊन क्षुल्क वीरभद्रजीना बोलावून घेतले होते. साधुसंतांची आज्ञा शिरसावंद्य मानली असल्याने त्यांनी तसे करण्याचे मनात ठरविले. आज्ञाप्रामाण्याचे इतके तेजस्वी प्रमाण दुसरे ते काय असणार. शिस्त आणि ती पाळण्यासाठी लागणारी चिकाटी व जिद्द महाराजांचे ठायी पूर्णपणे मुरली आहे. मुनिसंघ जर खरोखरचं आचार्याच्या आज्ञेत राहिला तर जैन समाजातील ऐक्य व प्रेम अबाधित

राहील. इतकेच नवे तर त्यांच्यातील मतभेद किंवा असलेला अल्पसाही दुरावा तात्काळ दूर होईल. जैनसंघ निरतिचारी रीतीने जर परस्पराशी सतत संबंध ठेवून राहिला, परस्पराशी स्नेह, सौदार्ह व प्रेम ठेऊ लागला तर त्या जैनसंघाची प्रतिमा खासच उजाळून निघेल. त्यामुळे समाज देखील आपल्या कर्तव्यापासून व नैष्ठिक आचरणापासून विन्मुख होणार नाही. समाज व मुनिसंघ यांच्यात अतूट नाते निर्माण व्हावे व खन्या अर्थने सर्वोदयतीर्थ या भूमीवर निर्माण व्हावे. ही महाराजांची इच्छा फलीभूत व्हायला वेळ लागणार नाही. समाजातील विविध जाती-शाखांत बंधुभाव व प्रेम निर्माण झाले तर इतर समाजांवरही त्याचा परिणाम झाल्याशिवाय राहणार नाही. ही महाराजांची धारणा खरोखरच नव्या युगाकडे नेणारी आहे. ते आपले विचार इतके तोलूनमापून बोलून दाखवितात की त्यांचेबद्दल अपार भक्ती उचंबळून आल्याशिवाय राहात नाही.

कंबदहळळीत प्रवेश :

दिनांक ९ मार्चपासून महाराजांचा विहार म्हैसूर राज्यातून होणार होता. त्या निमित्ताने त्यांनी कंबदहळळी पर्यंतचे १६ किलोमीटरचे अंतर ओलांडले व तेथेच मुक्काम केला. एकेकाळी तेथे जैनांची अनेक घरे असावीत. कारण त्या गावात पाच जैनमंदिरे आढळून आली. पण जैनांचे एकच घर होते. जिनमंदिरांचे दर्शन घेऊन मुनिश्री उल्हासित झाले. सर्व पापांचा समूळ नाश करणारी ती वीतरागी परमात्म्याची जिनबिंबे पाहून महाराज त्यांच्या पुढे नतमस्तक झाले. पूर्वजांनी मोळ्या भक्तिभावाने ती जिनमंदिरे उभारली, त्या मंदिराची देखभाल करायला, त्यांची डागडुजी करायला जैनवस्ती राहू नये हे शल्य उरी बोंचतच राहिले.

मुक्काम बेल्लूर :

कंबदहळळी ते गडग, व तेथून ते बेल्लूरु गावी आले. तेथे सुंदर मंदिर होते. जैनांची चाळीसचेवर घरे. सात्यांचे कुशल-क्षेम विचासून व जैन धर्मावर भक्ती ठेवण्याचे तसेच खरे गुरु, खरे शास्त्र आणि अर्हत प्रभूवर श्रद्धा ठेवण्याचा उपदेश त्यांनी केला. तेथेच आहार झाला.

पूज्य महाराजांचे बरोबर क्षु. वीरभद्र, पूर्वाश्रमीच्या कन्या ब्रह्मचारिणी सुमनताई आणि ब्रह्मचारी मनोहर हे होते. पायी प्रवास करताना महाराजांचा उत्साह एखाद्या कुतूहलप्रेमी बालकासारखा असायचा. निसर्गाशी एकरूप झालेले त्यांचे मन आनंदाने जास्वंदीच्या फुलांच्या वृक्षाप्रमाणे बहरून येत असे. मानवी जीवनाला जे जे पोषक आहे ते ते महाराजांना आवडायचे. स्वतः अनेक शास्त्रे वाचलेली असल्याने व त्यांतील आत्मोद्धारक विचारांचा अनुभूतीने स्वीकार केलेला असल्याने त्यांचे विचार नेहमीच

वाणीतून प्रगट होत. बरोबर चालणारे पू. श्री वीरभद्र महाराज तसे वयाने त्यांचेपेक्षा लहान. परंतु त्यांनाही गुरुदेव श्री समंतभद्रजींचा प्रदीर्घ सहवास लाभला असल्याने दोघांचाही विषय तेच परमपूज्य गुरुदेव असत. गुरुदेवांचे स्मरण, चिंतन व त्यांच्या प्रगाढ जिनभक्तीचे मळे चर्चेतून फुलत.

गुरुदेवांची नित्य ज्ञानोपार्जनाची भूमिका, सतत जिनशास्त्रांचे वाचन, मनन, चर्चा, आणि समाजातील नव्या पिढीबद्दलची गुरुदेवांची काळजी, याबद्दल अनेकदा विषय निघे. क्षीण होत चाललेले गुरुदेवांचे शरीर, आणि तरीही समाजाचेबद्दल अतूट अशी वात्सल्याची भावना हा त्यांचा निरंतरचा विषय.

मुर्नीसाठी आचारविषयक सांगितलेली भाषा समिती म्हणजे वाणीद्वारे केवळ धर्मच बोलावा. हित-मित-प्रियच बोलावे, चालताना भ्रमरासारखे कुणालाही दुःख होणार नाही असे चालावे, याची महाराज सतत अप्रमादी राहून काळजी घेत. क्षुल्लक श्री वीरभद्र महाराजांनी विविध विषय काढावेत, कधी मुनिश्री आर्यनंदीजींच्या गत आयुष्याबद्दल विचारावे, तर कधी वेऱळ येथील आश्रमाबद्दल चर्चा करावी. या चर्चेमुळे मार्ग आक्रमण करणे इतके सुलभ होई की पंधरा-सोळा किलोमीटरचा प्रवास केहा संपला हे कळायचे नाही.

मायसंदा:

मार्च ५ रोजी महाराजांचे आगमन मायसंदा या गावी झाले. तेथे एक सुंदर नवे मंदिर आहे. जैनांची जवळ जवळ २०/२१ घरे आहेत. निर्ग्रथ मुर्नीच्या दर्शनाने सारे पावन झाले. महाराजांनी आपुलकीने सान्यांची चौकशी केली. तेथील श्रावक मोठे भद्र, सज्जन धर्मप्रेमी वाटले. महाराजांनी त्यांना उपदेश केला. ते म्हणाले— ‘जिनधर्मसारखा सर्व प्राणीमात्रावर समता भावाने प्रेम करणारा धर्म नाही. त्यावर प्राणापलीकडे श्रद्धा ठेवा. श्रद्धेमुळे जीवन पवित्र होते. श्रद्धा अमृतासारखी आहे. आजपर्यंतचे जीवन आपण शरीर, संसार व आपल्यापुरतेच पाहाण्यात घालविले आहे. आता थोडा आत्म्याच्या पुरुषार्थसाठी, जन्म सफल बनविण्यासाठी प्रयत्न करा. मी माझ्या अनुभवाने सांगतो की जिनवाणीचा अभ्यास, स्वाध्याय करा, ती जिनवाणी तुमच्या जीवनाला एखाद्या दीपाप्रमाणे मार्गदर्शन करील.’’

त्या श्रावकांना मुनिश्रीनी अंजनचोराची सुंदर गोष्ट सांगितली. एक साधा चोर. परंतु णमोकार मंत्राचा जप करण्यामुळे त्याचा आत्मा जागा झाला. त्याच्यामागे सैनिक लागले होते. तो पळत पळत अंधारातून निघाला. काय करावे हे त्याला सुचत नव्हते. गावाबाहेर एक माणूस विद्या साध्य करण्यासाठी झाडाला एक शिंके बांधून त्यात बसून

णमोकार मंत्र म्हणत होता. शिंक्याखाली त्याने हत्यारे ठेवली होती. मंत्र म्हणताना तो हत्याराकडे पाही. खाली पडलो तर आपण त्यावर पडून मरून जाऊ म्हणून तो घाबरला होता. अंजनचोर तेथे आला. त्याने त्या शेठजीची भीती पाहिली. तो म्हणाला—“तुम्ही थांबा, मीच मंत्र म्हणतो. आपण मला मंत्र सांगा.” शेठजीनी मंत्र सांगितला. तो चोर त्या शिंक्यावर मोळ्या श्रद्धेने, भक्तीने चढला. हृदयात अहंताचे स्मरण. तोंडातून णमोकार मंत्र बाहेर पडत होता. त्याने शिंक्याचे दोर एका दमात चाकूने कापले. तो खाली पडणार तोंच जिनधर्मप्रेमी देवतेने त्याला अधांतरीच झेलून घेतले व त्याच्या भक्तीची खूप प्रशंसा केली. त्याला चारणविद्या सिद्ध झाली.

“एका णमोकार मंत्राच्या सामर्थ्याने त्याच्या हृदयात आत्मतेज निर्माण झाले. श्रद्धा निर्माण झाली. मृत्युवर देखील विजय मिळविण्याची श्रद्धाच त्याला तारून गेली. आपण तर सरे श्रावक सज्जन व धर्मप्रेमी आहात. तेहा जिनधर्माचे पालन आपण श्रद्धेने करावे.”

महाराजांच्या उपदेशाने ते सारेजण प्रभावित झाले. त्यांनी रात्री भोजनाच्या त्यागाचे व्रत घेतले. दररोज अहंताचे दर्शन घेतल्याशिवाय पाणी व जेवण न घेण्याचेही व्रत घेतले. महाराजांना आनंद झाला. व्रत कोणते घेतले हे महत्त्वाचे नाही. व्रत घेण्याची दृढता, संयम, विवेक जागा होणे महत्त्वाचे आहे. व्रत तर कसोटी आहे. सोने पारखण्याची कसोटी. कसोटी दगडच असते. पण त्यावर खरे खोटे सोने पारखता येते. तसेच व्रतांचे आहे. व्रताशिवाय जीवन म्हणजे मिठाशिवाय जेवण होय.

तुमकुरात भव्य स्वागत :

मायसंद्रा ते मदहळ्यांनी व तेथून निटूर स्टेशन व तेथून गुब्बी या गावी महाराजांनी दि. ७ व ८ मार्च रोजी निवास केला. दोन्ही गावी जैनधर्मीय प्राचीन जिनमंदिरे होती. मंदिरातच वास्तव्य होते. त्यानंतर महाराज गुब्बीहून तुमकुर या गावी गेले. गाव चांगलेच समृद्ध आहे. तेथील श्री पाश्वनाथांचे जिनमंदिर अतिशय सुंदर, आकर्षक व प्रेरणादायी आहे. गावात जवळ जवळ दीड-दोनशे जैनांची घरे आहेत. महाराजांचे भव्य प्रमाणात स्वागत करण्यात आले. तेथे त्यांचे सुंदर प्रवचन झाले.

तेथील एक सज्जन भेटले. ते म्हणाले—“महाराजांचे जीवन आदर्श आहे. आचार निर्मळ. इतक्या करुणेने, वात्सल्याने, पोटतिडिकीने धर्माचे मर्म समजावून सांगणारा आम्हाला यापूर्वी कधी भेटला नाही. समाजाचे हृदय समजाऊन घेऊन एखाद्या मोत्यामध्ये दोरा जसा प्रवेश करतो, तसा महाराजांनी आमच्या हृदयात प्रवेश केला.”

त्या माणसाने दिलेली उपमा मोठी सूचक आहे. महाराज एखाद्या शीतल झुळुके सारखे आहेत. त्यांनी प्रचारित केलेली सद्विवेकाची, सद्भर्माची क्रांती ही सहसा प्रकर्षणे दिसत नाही, पण अनुभवता येते. सामान्यांच्या जीवनात आनंदाच्या अनुभूतीचे क्षण आणून देणारी त्यांची ही क्रांती आहे. जे धनाने श्रीमंत आहेत, त्यांच्या हृदयात ते आत्मधनाने, आत्मवैभवाने, आत्मचैतन्याने श्रीमंत व्हायची प्रेरणा करतात. जे गरीब आहेत, ज्यांना उद्याची श्रान्त आहे, त्यांना ते उद्यमशीलतेची, कष्ट, श्रम करण्याच्या प्रेरणेबरोबरच आत्मविश्वासाचीही प्रेरणा देतात. तुमकूरला ते म्हणाले,

“आज जे दारिद्र्य समाजात आहे ते काही सदैव राहणारे नाही. ते निघून जाणार आहे. तुम्ही परमात्म्याच्या सेवेत रहा. ते निघूनच जाणार आहे. तुम्ही परमात्म्याच्या चिंतनात रहा. त्या परमात्म्याच्या गुणांचे सतत स्मरण करा. तो परमात्मा तुमच्या प्रत्येकाच्या हृदयात आहे. तो जागा झाला तर तुमचे दारिद्र्य निघून जाईल. जिनधर्माचा आश्रय घ्या. तुमची काळजी तो घेईल.”

तुमकूरच्या समाजाने मोळ्या आग्रहाने त्यांना काही दिवसासाठी राहाण्याचा प्रेमाचा आग्रह केला. महाराज तर प्रेमाचे भुकेलेले. जिनधर्माचा प्रचार करण्याचे साधन मिळाले. दिवसातून दोन वेळा प्रवचने होत. त्या प्रवचनांतून लहान गोष्टी ते सांगत. त्या मार्मिक गोष्टींतून नैष्ठिक जीवनाचा गाभाच ते जणू त्यांना ते सादर करीत. आचार्यांची परंपरा त्यातून ते सांगत. सारी जनता भावविभोर होऊन ते प्रवचन ऐके. त्याचवेळी त्यांनी मंदरगिरी या अतिशय क्षेत्राची वंदना केली.

तुमकूर दि. २५ मार्चला त्यांनी सोडले. तेथून गुब्बी, निटूर, आदिलहळळी, दोऱगणी, हटना, चिकनायकहळळी करीत ते २८ मार्च रोजी बेळगोळी येथे आले. तेथे आहार केला. जैन मंडळीना आहार कसा देतात, मुर्नीचा आहार कसा असतो याचे जणू प्रात्यक्षिकच पाहायला मिळाले. निर्गंथ मुर्नीचे दर्शन त्यांना जणू पहिल्यांदाच मिळाले होते. ज्या खेड्यात कुणी जात नाही तेथे महाराज आवर्जून जात. व्यसनमुक्ती बरोबर स्वाध्याय करण्याचा आग्रह ते करीत. तेथे जैनांची सुमारे २५ घरे होती. शक्य तेथे जैनांनी पाठशाळा चालवावी बालकांना जैनधर्माची ओळख व्हावी, व त्यांचेवर धर्मसंस्कार व्हावेत यासाठी त्यांचा सतत प्रयत्न चालू असे. त्यामुळे जैन समाजात आगळाच उत्साह निर्माण झाला. महाराजांचे जीवनच जणू एखाद्या गंगेप्रमाणे दक्षिणेतील खेडोपाडी वहात होते. “जिनधर्म जगत् बंधू”ची घोषणा ते करीत. सर्वमानव समाजाची दुःखे नष्ट करण्याचे सामर्थ्य एका जैनधर्मात आहे, हे त्यांचे सांगणे असे. बेळगोळी ते हेगेरे हे चोवीस किलोमीटरचे अंतर त्यांनी पार केले. हेगेरे येथे एक प्राचीन व कलापूर्ण

असे मंदिर आहे. त्या अतिशय कलापूर्ण मंदिराचे त्यांनी भक्तिभावाने दर्शन घेतले.

दावणगेरे:

तेथून दावणगेरे या उद्योग नगरीत दि. ६ एप्रिल १९८९ ला प्रवेश केला. तेथील श्रावकांनी पूज्य महाराजांचे खूप प्रेमाने स्वागत केले. चार दिवस महाराजांनी त्या गावी मुक्काम केला. जवळ जवळ पन्नास-पंचावन्न जैनांची घरे आहेत.

सकाळ-दुपार प्रवचनांनी रंगून जात असे. श्रावकांनी कसे वागावे, बाह्य प्रलोभने, लोभ, मद, इर्षा यांचा समाजावर किती वाईट परिणाम होतो, याचे मर्मच ते लोकांना आपल्या मधुर भाषणांत सांगत. प्राप्त झालेल्या ह्या सुंदर मानवजन्माचा मानवाने विचार करावा. या जीवनाचे सोने व्हावे म्हणून मानवाने क्रोधादी विकारांना थारा देऊ नये. आपले स्वतःचे कल्याण करून घेणे आपल्याच हाती कसे आहे हे ते त्यांना अनेक दृष्टांतांनी पटवून देत असत.

ते म्हणाले, “संस्कृत मध्ये वेदना शब्द आहे. जैन धर्मात वेदनीय कर्म सांगीतले आहे. वेदनाचा एक अर्थ आहे, दुःख, पण तेवढाच काही खरा अर्थ नाही. वेदना म्हणजे ज्ञान. त्यापासूनच “वेद” शब्द बनला आहे. वेद म्हणजे ज्ञान. आत्म्याचे ज्ञान. आत्मा ही एक ज्ञानशक्ती आहे. तो आत्मा स्वतःलाही जाणतो व जगातील सर्व पदार्थानाही जाणतो. हे जे जाणण्याचे, अनुभवण्याचे सामर्थ्य आहे, ते आत्म्याचे आहे. त्या परमप्रभू आत्म्याला जाणले की मग सारेच जाणले. खरे तर दुःख झाले तरच कळते. मग परमात्म्याची आठवण येते. अर्हताची आठवण येते. ही आठवण दुःखाने दिली. सुखात तर परमात्म्याकडे पाठ फिरविली जाते. परमात्मा दुःख देत नाही. तो तर अनंत सुखी करतो. परमात्मा तर सुखच देतो. त्या परमात्म्याची धारा तर सुखाचीच आहे. पण त्याच्याकडे तुमचे ध्यान जात नाही.

दुखमें सुमरण सब करे, सुखमें करे न कोय।

जो सुख में सुमरण करे, दुख काहे को होय॥

खरे तर दुःख तुम्हीच तुम्हाला देता. स्वतःच्याच दुःखाने तुम्ही पीडित आहात. तुमच्या भोवती तुम्ही चारही दिशांना दुःखाचीच दुनिया उभी केली आहे. वासनांची दुःखे, क्रोधादी विकारांची दुःखे, “हे हवे – ते हवे” ची दुःखे, या दुःखांच्या राशी तुम्हीच उभ्या केल्या. त्यामुळे परमात्म्याचे दर्शन तुम्हाला होत नाही. तो तर तुमच्या शरीराच्या अणु-रेणूतच सामावला आहे. परमात्मा नाही, असे एकही स्थळ नाही. त्याला शोधायला निघायचे कारण नाही. तो आतून बाहेसून तुमच्यात आहे. त्याचा वियोग कधीच होत नाही. परमात्मा हा तर तुमचा स्वभाव आहे. आणि स्वभाव कधीच नष्ट होत नाही. तुम्ही

विसरलात तरी तो तुम्हाला विसरत नाही. अशा परमात्म्याचे सतत चिंतन करा. ध्यान करा. त्यातच रंगून जा. परंतु तुम्हीच त्यापासून दूर जाण्याचा मार्ग शोधत आहात. त्याची नजर चुकवत आहात.”

‘अहमेकको खलु सुद्धो’ मी शुद्ध परमात्मा आहे. मी ज्ञानमय निरंजन ज्योती आहे. असे सतत ध्यान करा. म्हणजे तो तुम्हाला दर्शन देईल.”

दावणगेरेचा जैन — अजैन समाज महाराजांच्या उपदेशाने खूपच प्रभावित झाला. इतके सौम्य-सोज्ज्वल, साधे व गतिमान मुनी-जीवन त्यांनी पाहिले नव्हते की अनुभवले नव्हते. ते तर चालते बोलते ज्ञानसत्र होते. एक वीतरागी विद्यापीठच होते. अंधश्रद्धेला, पाखंडी मनांना, पाखंडाच्या पूजा-अर्चेला तेथे वावच नव्हता.

ते म्हणतात— “तुम्हीच परमात्मा असताना, ज्ञानाचे अखंडपिंड असताना, समृद्धीची, संपन्नतेची सरिता तुमच्या हृदयातून वाहात असताना देवदेवता तुम्हाला नवीन ते काय देणार? पाखंडी देवदेवतांच्यासाठी नवस वगैरे करण्यात तुम्ही आपल्या हृदयातील परमात्म्याला कमी का लेखत आहात? सर्व विश्वाचे वैभव तुमच्या आत्म्यात सामावले आहे. त्या वैभवाकडे एक क्षण तरी दृष्टिपात करा. जैनधर्म गुलामी शिकवत नाही. तो कुणाचा दास, गुलाम व्हा म्हणत नाही. तुम्हीच जर बेड्या आपल्या पायात अडकवून घेतल्या तर मग चालणार कसे?”

खरा तो एकवि धर्म।

जगाला प्रेम शिकवावे ॥

या उक्ती महाराजांच्या जीवनधर्माला सार्थ उतरत. “ढाई आखर प्रेमका, तामे सर्व समाय” प्रेम या अडीच अक्षरात सांच्या धर्माचे सार आहे. कोणताही धर्म हिंसा, द्वेष, मत्सर शिकवीत नाही. परंतु मनुष्य आपल्या स्वार्थासाठी त्या प्रेमाची महान शिकवणूक विसरून जातो. आणि दुःख निर्माण करतो — स्वतःसाठी व इतरासाठी.

हावेरीत आगमन :

दावणगेरे येथून ही धर्मयात्रा हरिहर (१८ कि.मी.) तेथून चलगिरे, राणीबेन्नूर, हनुमनमठी, मोठे बेन्नूर अशी गावे भ्रमंती करीत दि. १६.४.८९ लाहावेरी येथे आली. चैत्र शुद्ध त्रयोदशीला भगवान महावीरांच्या जयंती उत्सवाला महाराज हावेरीतच होते. महाराजांच्या उपस्थितीत भगवान महावीरांची जयंती मोठ्या उत्साहाने साजरी करण्यात आली. हावेरीकरांना महत् भाग्याने मुनी श्री आर्यनंदीसारखे तपस्वी लाभले होते. मुनिश्रीनी भगवान महावीरांच्या अहिंसा धर्माचे फारच सुंदर व मार्मिक प्रतिपादन केले. ते

म्हणाले, “अहिंसा हा धर्म आहे. म्हणजेच आत्म्याचा स्वभाव आहे. अहिंसा म्हणजेच सर्व जीव मात्रावर प्रेम. अहिंसा नकारात्मक नाही. ती तर विश्वालाही प्रेम शिकविणारी आहे. अहिंसा तर गंगेसारखी पवित्र आहे. सान्यांना जीवनदान देणारी आहे. लाखांची तृष्णा हरण करणारी आहे. अहिंसा तर जीवन प्रदान करणारी आहे.

सर्वं ऽपि सुखिनः संतु।

सर्वं संतु निरामयः ।

या प्रार्थनेतून अहिंसेचे मंगलस्तोत्र गायिले आहे.

हजारो वर्षांपासून अहिंसेची शिकवण जैनधर्म देत आला. परंतु आम्ही तिकडे लक्ष देत नाही. भांडणे, युद्ध, लढाया होतच राहिल्या आणि मानवांनी आपले अतोनात नुकसान करून घेतले. तुम्ही इतिहास वाचा. त्यात काय आहे? भांडणांचा, युद्धाचा इतिहास आहे. मानवतेचा इतिहास नाही. प्रेमाचा, सहअस्तित्वाचा इतिहास नाही. म्हणून असा भांडणाचा इतिहास शिकविण्यात काय अर्थ आहे? समाजापुढे भारताच्या गौरवाचा, त्याने स्वीकारलेल्या सत्यअहिंसेचा, अपरिग्रहाचा, नैतिकतेचा इतिहास सांगायला हवा. भगवान महावीरांच्या जीवनाचा इतिहास सांगायला हवा.”

ते पुढे म्हणातात, “एका अर्थने दिगम्बर जैन मुनी शेतकरीच आहे. तो जाईल तिथे जनतेच्या मनात, हृदयात सद्विचारांची बीजे पेरतो.”

आ. कुंदकुंद, समंतभद्र, अकलंक, पूज्यपाद, नेमिचंद या थोर थोर मुनीदांनी आपली जीवने समाज, देश व राष्ट्र यांच्या हृदयात आत्मविचार जागृत करण्यासाठी घालविली. एका प्रवचनात महाराजांचे विचार मननीय होते.

ते म्हणाले, “जैन दर्शनाचा विचार अत्यंत महत्वाचा आहे. तुम्ही जे शरीराच्या व दशप्राणांच्या आश्रयाने जगता ते जीवन नाही. तो केवळ व्यवहार आहे. शुद्ध चैतन्यप्राण हाच जीवनाचा आधार आहे. शुद्ध चैतन्यच तुमचे जीवन आहे. आज जी बाह्य अशुद्धता दिसते, ती क्षणिक आहे, नाशवंत आहे. हा देह येथेच सोडून जाणार आहात. यात कुणालाही शंका आहे काय? हे शरीर तर नाशवंत. पण ते जगते आत्म-चैतन्याच्या आश्रयाने. ही जी जिवंत शक्ती आत्म्यात आहे, ती तुम्हाला सर्व गुणांचे दर्शन घडविते. त्या जिवंत चैतन्याचा साक्षात्कार घडल्याचा चमत्कार तुम्ही पाहू शकता. परमात्म्याचे दर्शन घेऊ शकता. पण तुम्ही अडकलात व्यवहारात – मोहात – हव्यासात. ते तर आत्म्याचे गुण नाहीत.”

या तेजस्वी, ओजस्वी विचारांनी समाज भारावून जात असे. “सिंह असून स्वतःला

मेंढी समजू नका. नारायण असून स्वतःला दरिद्री जाणू नका.” ही वाक्ये आज देखील तेथील श्रावकांच्या हृदयात निनादत आहेत.

कोळूर येथे जिनमंदिराची कोनशिला :

हावेरीहून महाराजांनी कोळूर येथे विहार केला. कोळूर हे लहानसे गाव. पण जैनबंधूंची पंचवीस-सव्वीस घरे तेथे आहेत. सारी मंडळी शेतकरी, पण जैनधर्माचे आचरण करणारी. व्यसनापासून मुक्त. त्यांनी आपल्या गावात जिनमंदिरासाठी जागा घेतली होती. त्या गावात जिनमंदिर व्हावे अशी त्यांची इच्छा. म्हणून त्यांनी महाराजांना विनंती केली. त्याप्रमाणे मोळ्या महोत्सवाने तेथे कोनशिला समारंभ साजरा करण्यात आला. सर्व श्रावकांनी महाराजांचे भव्य स्वागत केले. एका नव्या चैतन्याने कोळूरग्राम भासून गेले. आजूबाजूच्या गावांचीही मंडळी मुद्राम दर्शनासाठी आली होती. जनतेतील धर्म-प्रेम, जागृती व जैनधर्मावरील अगाध निष्ठा पाहून आधीच परम करुण असलेले त्यांचे हृदय भरून आले. ते म्हणाले, “श्रावक बंधूनो, खरे जिनमंदिर तर तुमच्या आत्म्यातच आहे. तुमचा परमात्मा तुमच्या हृदयात बसून तुमची वाट पाहातो. त्या परमात्म्याचे नित्य स्मरण करा. जिनमंदिर बांधले तर त्याची चांगली व्यवस्था ठेवण्याची देखील जबाबदारी तुमची आहे. ती जबाबदारी तुम्ही घेतली पाहिजे.”

महाराजांच्या उपस्थितीत जिनमंदिराच्या उभारणीसाठी अनेक श्रावकांनी आपापला भक्तिभाव प्रगट केला. महाराजांनी त्या सर्वांचे कौतुक केले व म्हणाले, “मी जरी परत आलो नाही तरी मंदिर पूर्ण झाल्याचे मला कळवा. माझे तुम्हाला आशीर्वाद आहेत.”

पूज्य महाराजांनी मोमिनहळळीकडे प्रयाण केले. तसे पाहिले तर रोज एक गाव, रोज श्रावकांचे नवीन भावुक व प्रेमल चेहरे. माणुसकीच्या ओलाव्याने महाराज न्हाऊन निघत होते. जैन मुर्नीना स्नान वर्ज असते. वारा, ऊन व पाऊस हेच त्यांना स्नान घालतात. पण प्रवासात प्रेमाच्या वर्षाविचे स्नान त्यांना घडत असे. माणुसकीला हृदयातून जागे करीत व सर्वधर्म समभावाचा प्रचार करीत ते मार्ग क्रमण करीत. मोमिनहळळीला तर त्यांनी मारुतीच्या देवळातच विश्राम केला.

दिनांक २० ला त्यांनी तेथून बंकापूरला प्रयाण केले. तेथून आहार करून शिंगावला आले. तेथे जैनधर्मियांची चाळीस घरे व जिनमंदिर आहे. त्या सांच्यांनी महाराजांचे आदराने स्वागत केले. त्यांनी तेथे आहार केला. उपस्थित जनतेला उपदेश केला. दुंडसी, तडस, व वरुर या गावांतील जनतेला आपल्या भाषणांनी, प्रवचनांनी प्रभावित करीत हुबळीला पोचले.

हुबळी – धारवाड येथे:

दि. २४.४.८९ ला महाराजांचे आगमन हुबळी येथे झाले. अनेक जैन घरे या दोन्ही शहरी शेकडो वर्षांपासून आहेत. शेकडो जैन मुनींनी या दोन्ही शहरांना आपल्या पुनीत उपदेशाने उपकृत केलेले आहे. समाज संपन्न आहे व धार्मिकही आहे. दि. २६ पर्यंत महाराजांच्या वास्तव्याने ही गावे पुनीत झाली. शेकडो जैनांनी महाराजांचे उस्फूर्त स्वागत केले. महाराजांच्या प्रवचनाला असंख्य जैन-अजैन मंडळी उपस्थित असत. येथे ते आपल्या प्रवचनात म्हणाले,

“न धर्मो धार्मिकैर्विना !धर्म हा काही ग्रंथात, शास्त्रात नाही. धर्म म्हणजे वस्तूचा स्वभाव. तुम्ही चैतन्याचे पुजारी आहात. या चैतन्यालाच धर्म म्हटले आहे. आत्म्याच्या अविनाशी चेतनेलाच धर्म म्हटले आहे. प्रत्येक जीवमात्रात ज्ञान आणि दर्शन हे दोन गुणधर्म आहेत, त्यांची आराधना केल्यानेच खरा धर्म होतो. त्या धर्माची ओळख अहंत देवाचे दर्शन घेऊन, आगमशास्त्राचे सतत वाचन करून, स्वाध्याय करून किंवा गुरुंच्या मुख्यातून जिनवाणी ऐकून होते. तो धर्म तुमच्या हृदयात आहे, तुमच्या आत्म्याच्या श्रद्धेतून होतो. सम्यक्दर्शनही तेच आहे. जो आपल्या देव-शास्त्र-गुरुवर अळळ श्रद्धा ठेवतो तो पायरी पायरीने अहंत होतो.”

बेळगाव:

१ मे ला पूज्य महाराजांनी बेळगावात प्रवेश केला. बेळगावकरांनी महाराजांची मिरवणूक काढून त्यांना बेळगावात आणले. बेळगावकरांच्या मुनी-प्रेमाला उधाण आले. बेळगाव जैनसमाजाचे धर्मक्षेत्र करून टाकले आहे. विविध कार्यक्रमांतून जैनसमाजातील तरुणवर्ग धर्माचा प्रचार व प्रसार करण्यासाठी सतत प्रयत्नशील आहे. जैन बोडिंग, वाचनालय, पाठशाळा, चर्चासत्रे, उत्सव-समारोह या उपक्रमांनी बेळगाव एक जागरूक तीर्थंच बनले आहे. पूज्य महाराजांचे या शहरावर प्रेमही आहे. तरुणांना कसे प्रेरित करावे, त्यांच्या कार्याची कशी प्रशंसा करावी, कसे मार्गदर्शन करावे, हे महाराजांनी अचूक ओळखले आहे. एक समर्थ व प्रभावशाली जैनकेंद्र ते बनावे, ही महाराजांची आंतरिक प्रेरणा होती. म्हणून महाराज पुनश्च बेळगावला परतले. अगोदरच वृद्धावस्था व विकल शरीर. त्यात सततचा प्रवास, त्यामुळे साहजिकच थकवा आला होता.

परमपूज्य गुरुदेवांचे पत्र आले की आता महाराजांनी संपूर्ण एक महिना बेळगावलाच वास्तव्य करावे. गुरुदेवांची आज्ञा म्हणजे महाराजांना प्रमाणवाक्य. त्यांनी आपले वास्तव्य दि. १ मे ८९ ते २९.५.८९ पर्यंत बेळगाव येथेच केले. पण महाराजांना विश्राम कसा? ते तर म्हणतात— ‘मी तर पूर्ण विश्रामातच आहे. खरी भ्रमंती तर या जीवाने अनेक

जन्मोजन्मी केली. कधी नारकी, तर कधी पशु, तर कधी अज मानवजन्मही घेतला. परंतु जैनधर्माच्या आश्रयाने मी आता विश्रान्त झालो आहे. कर्तृत्वाचा अहंकार केला. त्याचे सुपांतर आता ज्ञायक भावात होत आहे. त्या ज्ञायक स्वरूप आत्मशक्तीतच मी विश्रान्त होत आहे.

“ ज्याने आत्मा जाणला, त्याने त्या आत्म्याचे सूरही पकडले. त्या आत्म्याच्या संगीतात मी आकंठ बुडालो. मीही आत्मा व माझे ध्यानही आत्मा. त्या निर्मळ आत्म्याच्या शीतल प्रवाहात महाराज नित्य निमग्न आहेत. तीच माझी विश्रांती आहे. ध्यान हाच आता माझा मार्ग आहे. ध्यानच माझा आत्मयोग आहे. मी जागरूक आहे की नाही, याकडे या माझे लक्ष आहे. आता सांसारीक गोष्टी मनात बाधा आणीत नाहीत. संसार दिसतो पण तो असत नाही. ते एक सत्य वाटणारे स्वप्न आहे.”

पूज्य गुरुदेवांचे दर्शन होऊन फार दिवस झाले होते. त्यांच्याच आज्ञेने बेळगाव येथे विश्रांती घेणे त्यांना भाग होते. पण हृदय तळमळत होते. गुरुंचे दर्शन घ्यावे. या जीवनाचे काही दिवस त्या महान आत्म्याचे चरणी घालवावेत, ही तीव्र इच्छा मनात होती. महाराजांचे सार सर्वस्व म्हणजे त्यांची गुरुमाऊली.

गुरुदेवांच्या चरणी लीन होण्याचा विकल्पही खरे तर ध्यानात, समाधीत समाविष्ट होत नाही. निर्विकल्प ध्यान हेच खरे ध्यान. परंतु आर्यनंदीजी गुरुशिवाय राहूच शक्त नसत. कारण गुरु जेव्हा आपल्या नेत्रांनी शिष्याच्या नेत्रांत पाहातो, तेव्हा हृदयगर्भात लपून राहिलेली अनेक रहस्ये आपोआपच उलगडली जातात. ती रहस्ये, रहस्ये राहात नाहीत. त्या गुरुंनी पेरलेली बीजे अंकुरित होतात. एक भ्रांतिहीन क्रांती उदयास येते. संवादातीत सारे आपोआपच कळू लागते. गुरुंच्या दर्शनाची आस मनी रुंजी घालत राहते.

बेळगाव ही जैनांची काशी आहे. विद्येचे, संस्कृती संवर्धनाचे व साहित्य निर्मितीचे ते केंद्र व्हावे, ही महाराजांची इच्छा. त्या दृष्टीने त्यांनी युवकांना मार्गदर्शन केले. जैनांची ७०० घरांहून अधिक घरे व जवळजवळ १२ जिनमंदिरे त्या गावात आहेत.

त्या जिनमंदिरांची व्यवस्था, पूजा—अभिषेक, प्रार्थना व नित्य स्वाध्याय तेथे व्हावा या दृष्टीने महाराजांनी योग्य ते मार्गदर्शन केले. गावातील जैनबांधवांत परस्पर ऐक्य, प्रेम व सहकार्य राहावे, धर्म प्रभावनेची सर्व कार्ये सर्वांनी मिळून-मिसळून करावीत व संघटीतपणे जैन तरुणांनी जैन संस्कृतीचा हा ध्वज पुढे पुढे न्यावा, ही महाराजांची प्रेरणा.

एके दिवशी प्रवचनात महाराज म्हणाले,

“तुमच्यासारखा मीही संसारी होतो. एका संस्थानात नोकरी-चाकरी करून कुटुंबाचे पालन पोषण करीत होतो. दिवसभर नोकरी करून औरंगाबाद येथे पाठशाळा चालवीत होतो. मुळातच बालकांना जैनधर्माची गोडी लागावी, त्यांना जैनधर्माचे प्राथमिक शिक्षण मिळावे म्हणून मी ती पाठशाळा चालविली. शंभर-सव्वाशे मुले-मुली व तरुण शिकायला येत. त्या प्रमाणे तुमच्यापैकी काही तरुणांनी मनावर घेऊन बेळगावातील वेगवेगळ्या भागांत जिनधर्माची माहिती करून देणाऱ्या पाठशाळा काढाव्यात. आजची बालके हीच उद्याच्या समाजाची पिढी आहे. त्यांचेवर आज संस्कार केलेत तर येणारा समाजही धार्मिक होईल.”

महाराजांना समाजातील बाल-बालिका, तरुण मुले-मुली यांबदूदल आंतरिक ओढ आहे. संस्कारयुक्त शिक्षण, नीती-सदाचार संपन्न शिक्षण, त्यांच्या उन्नत जीवनाचे शिक्षण महाराजांना अभिप्रेत आहे. हजारो जैन तरुणांनी आपआपल्या गावात, शहरात जैनधर्माच्या शिक्षणासाठी ध्येयासक्तीने पाठशाळा चालविल्या पाहिजेत. त्यांना धर्मपरीक्षेस बसविले पाहिजे, ही महाराजांची तळमळ. आपण केवळ आपल्या स्वार्थाकडे पाहात न राहाता धर्मबुद्धीने काही सामाजिक ऋणही फेडले पाहिजे.

सामाजिक ऋण हेच समाजाच्या अभिवृद्धीचे व कल्याणाचे गमक आहे. दिवसेदिवस माणूस स्वयं केंद्रित होत आहे. भोगविलासाची लालसा वाढत आहे. केवळ स्वतःपुरते पाहाण्याची स्वार्थी वृत्ती बळावत आहे. अशा वेळी समाजातील युवकांना सम्यक प्रबोधन करणे व त्यांच्याकडून जमेल तितकी विविध स्वरूपाची सामाजिक कार्ये पार पाढून घेणे हे साधूंचे कर्तव्य आहे. अशी महाराजांची धारणा आहे. जैन साधुसंतांनी सामाजिक समस्येपासून विन्मुख राहू नये. केवळ पूजा-प्रतिष्ठा, मंदिर निर्मिती यांतच आपली शक्ती खर्च न करता सामाजिक अभ्युत्थानाचे महत्तम कार्यही त्यांनी निर्लेप भावनेने केले पाहिजे. अशी जैन साधु-संतांची परंपराच आहे.

या वीस-बावीस दिवसांच्या मुक्कामात महाराजांनी जे समाजप्रबोधनाचे सत्वशील कार्य केले त्याचा सविस्तर इतिहास येथे अभिप्रेत नाही. तरी परंतु बेळगावकरांची भक्ती होती म्हणूनच एक कोटीच्या संकल्पपूर्तीची महान ऐतिहासिक घटना याच गावी संपन्न झाली, हे विसरता येत नाही. खरे तर केवळ मुंबई शहरात एका वर्षाच्या आतच हा संकल्प पूर्ण होणे अशक्य नव्हते. मुंबईचा जैन समाज इतका संपन्न आहे की गुरुदेवांच्या एका हाकेने ते कार्य संपन्न व्हायला अडचण नव्हती. परंतु प्रत्येक कार्याची परिपूर्ती कशी व्हावी व कोठे याची जणू क्रमबद्धता ठरलेली असावी.

तीर्थोदयाची परिसंकल्पना बेळगावातच पूर्ण व्हावी हा बेळगावातील काही

श्रावक-श्रेष्ठीच्या मनांत उद्भवलेला विचार इतका परिपक्व होता की महाराजांना अपेक्षित नसताही तो संकल्प पूर्ण झाला. त्या गावातच वीस-बावीस दिवसांचा विश्राम म्हणजे केवळ योगायोगच होता. उन्हाळा असला तरी श्रावकांची गर्दी प्रवचनाला होत असे. गावातील डॉक्टर, वकील, न्यायाधीश, प्राध्यापक मंडळी आवर्जन प्रवचनाला येत. तपस्व्याच्या तोंडातून निघालेले शब्द परिणामकारक असतात.

महाराजांच्या शब्दामागे एक अद्वितीय, अनाकलनीय शक्ती आहे. त्या शब्दांत तेज आहे. ते जे शब्द उच्चारतात ते घडून येते, हा प्रत्यय अनेक श्रावकांना आला. साधू प्रवृत्तीचे असेच असते. त्यांचे शब्द, मन व क्रिया यांतून जे जे घडून येते त्याचे मूळ कारण त्यांच्या भावनांची अत्याधिक विशुद्धता. कुणी याला वाचा सिद्धी म्हणो की चमत्कार म्हणोत. पण घडते ते खरे.

महाराजांचा मंत्रशास्त्राचा अभ्यास देखील फार सूक्ष्म आहे. त्या मंत्रासाठी लागणारे विशुद्ध चारित्र्य, विशुद्धतम आत्मसंसिद्धी आवश्यक असते. महाराजांचे जीवन निर्लेप, अनासक्त व अपरिबद्ध आहे, म्हणून त्यांना वाचासिद्धी आहे.

आत्मज्ञानात् परं कार्यम्।
न बुद्धेः धारयेत विरम्॥

अशी शास्त्रांची आज्ञा आहे की मुनी-जनांनी केवळ आत्मप्रचीतीचे लक्ष ठेवावे. आत्मोदयाचाच मार्ग अहर्निश अवलंबावा. परंतु जेव्हा काही सामाजिक संदर्भ येतो तेव्हा काय करावे याबदूल समाधिशतकात म्हटले आहे.—

कुर्यात् अर्थवशात् किंचित्।
वाक्-कायाभ्यां अतत्परः।

जर मुनिजनांना सामाजिक संदर्भात काही करायचे असेल तर— स्वपर-परोपकारार्थ काही करायचे असेल तर, अनासक्त होऊन फलापेक्षा न करता करावे. ते करून त्यातून तात्काळ निवृत्त व्हावे. त्यात गुंतून राहू नये. हे जे पूज्यपादांचे निरुपण आहे ते तंतोतंत महाराजांच्या क्रियाकलापातून प्रकषणे दिसून येते. अनासक्त कर्मयोगीच जणू त्यांच्या स्पाने समाजाला लाभला आहे. आता स्वतःसाठी त्यांना काहीही करायचे उरले नाही. मान-प्रतिष्ठा तर त्यांनी केराप्रमाणेच लेखली आहे. जीवनाचा प्रत्येक श्वास-निश्वास त्या अर्हतप्रभूच्या मीलनासाठी, दर्शनासाठी ते घालवतात. देहासंबंधीच नव्हे तर सर्व लौकिक कार्यामध्ये देखील ते आतून संपूर्णतः अलिप्त असतात. वाळलेल्या वृक्षावर जशी पालवी फुटत नाही, पक्षी येऊन बसत नाहीत

त्याप्रमाणे त्यांनी संसारवृक्षाला निष्पर्ण, नीरस करून टाकले आहे व त्यामुळे एक कषाय-विरहित, अहंकार-विरहित शुष्कता त्यांनी तपाश्रयाने स्वीकारली आहे. “आता निर्ग्रंथ झालो – आता रस एकच – आणि तो परमात्म्याच्या संकीर्तनातच” – हे त्यांचे उद्घार.

दुःख-एक कल्पना :

आणखी एके दिवशी ते आपल्या प्रवचनात म्हणाले, “बाबांनो, जे दुःख दुःख म्हणून तुम्ही म्हणता, त्यांना आमंत्रण कुणी दिले? त्यांना जवळ कुणी केले? तुम्हीच ना? ही सारी दुःखे कशी आहेत, हे सांगताना महाराजांनी समाधिशतकातील एक सुंदर श्लोक सांगितला. ते म्हणाले,

“आत्म-विभूज दुःखं, आत्मज्ञानात् प्रनश्यति:।

देहाला आत्मा, भोगांना आत्मा समजता तो एक भ्रम आहे व त्या भ्रमातून दुःखाची भुतावळ निर्माण होते. बहिरात्मा म्हणजे देहाला आत्मा समजणारा, देहापलीकडे काहीही न मानणारा, मग त्या देहाची, मनाची सारी दुःखे त्याच्या परडीत न आली तरच नवल. जी सुख दुःखे जीवनात प्राप्त झालेली दिसून येतात ती दुसरा कुणीही देत नाही, देऊ देखील शकत नाही. त्या दुःखाचे निमंत्रक आपणच असतो. दुसरा सुख दुःख देतो म्हटले तर तुम्ही कोण? तुम्ही गुलाम होऊन जाल. तुमची स्वतंत्र अधिसत्ता कुठे राहील? तेव्हा श्रावकांनी त्या भ्रमातून स्वतःला मुक्त करावे. तुम्हाला माहिती आहे की भ्रमच भ्रमण आहे. तुम्ही संसारी आहात असे जे वाटते तो भ्रम आहे. संसाराने तुम्हाला धरले नाही. तुम्हीच त्याला धरले आहे. दुःखे नकोत तर सुखाचाही विचार नको. त्या दोन्ही एकाच नाण्याच्या बाजू आहेत.”

महाराजांनी हा जो विचार बोलून दाखविला तो त्यांनी आचरला आहे. अनुभवला आहे. दुःखाचे वेळी ते निश्चल राहिले. सुखाचे वेळी देखील तसेच. हे जे साम्य त्यांनी हृदयात रुजविले, ही जी अनासक्ती दृढ केली, त्याचाच परिणाम असा की महाराजांनी इतक्या वृद्धावस्थेत देखील धर्मप्रचाराचे कार्य अप्रमत्त होऊन केले.

महाराज धर्माला आत्म्याहून वेगळे जाणत नाहीत. म्हणून त्यांनी धर्मप्रसार, ज्ञानदान हे स्वतःहून वेगळे कल्पिले नाही. ते धर्मकार्याला लौकिक म्हणत नाहीत. ते पूजादि कार्याला, परमात्म्याच्या भक्तीला, स्तवनाला, कीर्तनाला देखील वेगळे समजत नाहीत. कारण तो विचारही आत्म्याचाच आहे. तो शुभविचारही आत्म्यातून आला. त्या शुभ संकल्पाला परमात्म्याचा स्पर्श आहे. म्हणूनच शुभकार्य विनाविघ्न पार पडतात.

शुभकार्यातीही अनासक्त राहाणे म्हणजे ते परमात्म्याचेच कार्य होय. फलासक्ती ही अनैसर्गिक आहे. उलट फलप्राप्ती नैसर्गिक आहे. बीज रुजले, वाढले, वृक्ष झाला तर फळे येणारच. हा त्या बीजाचा कर्मयोग आहे. तसेच ज्ञानाचे, भक्तीचे बीज पेरले की त्याचे फळ येणारच. त्यासाठी एवढी आतुरता कशाला? ते फळासाठी आतुर नाहीत, ते बीज पेरण्याच्या कर्मयोगावर विश्वास ठेवतात. त्यासाठीच तर त्यांचे अस्तित्व आहे.

हे त्यांचे सूक्ष्म अंतरंग. मूर्तिप्रतिष्ठेला आमंत्रित केले तर ते आवर्जून जातात. विधी-विधानाला, पंचकल्याण प्रतिष्ठेला जातात. जेथे जेथे जनसमुदाय जमेल तेथे ते आमंत्रणाने जातात. याबाबत त्यांना विचारले तर ते म्हणाले,

“खरे आहे, मला कर्मभूमी तयार मिळते. भक्तांची हृदये तेथे उमलतात. त्या भक्तांच्या हृदयात धर्माची बीजे पेरण्याचा याहून अधिक चांगला मुहूर्त कोणता? मी जातो – नवे परमपूज्य गुरुदेवांच्या आज्ञेने जातो. मला भक्तांचे वेड आहे. त्यांच्या सहवासात माझे भावविश्व अधिक व्यापक होते. त्या भक्तांच्या भक्तीत मी परमात्मा पाहतो. आणि त्याच परमात्म्याचा संदेश त्यांना देण्यात मला आनंद वाटतो. माझा कर्मयोग भक्तीच्या व भक्तांच्या मार्गाने जातो, याला मी काय करणार? भक्ती, ज्ञान आणि कर्मयोग या सान्यांचा उपयोग मी माझ्या आत्मसाधनेसाठी जसा करून घेतो, तसा भक्तासाठीही करून घेतो.” कुंदकुंदांनी म्हटले आहे.

आदहिं कादब्वं जदि होदी परहिदादि कादब्वं।

आदहिद परहिदा दौ आदहिं सुदू कादब्वं

घराघरांतून महाराजांनी आहार घेतला. त्यांच्या भक्तीचा आदर केला परंतु ते करताना महाराजांनी त्यांची हृदये जिंकून घेतली. कुणाला शब्दांनी दुखविले नाही. त्यांच्या हृदयात घुसून हक्कवारपणे धर्माची बीजे पेरली. आहार तर एक निमित्त मिळाले आहे महाराजांना. ते जे घेतात त्याहून अमूल्य असे देऊन जातात. त्यांना आपलेसे करून जातात. शेकडो घराघरांतून त्यांची आठवण प्रत्यही केली जाते. त्यांच्याबद्दलचे प्रसंग सांगताना श्रावकच नवे तर सामान्य माणूसही उत्साहाने बोलू लागतो. त्यांच्या नेत्रांतून आनंदाची चमक लकाकू लागते. आणि इथेच तर त्यांच्या महानतेचे सूत्र आहे. अहंतेच्या विसर्जनाशिवाय हे नाते जोडताच येत नाही.

एकेका व्यक्तीची महाराजांना ओळख आहे. त्यांची स्मरणशक्ती त्यांना कधीही अंतर देत नाही. पंधरा-वीस वर्षे जरी मध्ये अंतर पडले तरी महाराज त्यांना सर्व संदर्भासह ओळखतात. हे त्यांच्याच ठायी पहायला मिळते. त्या व्यक्तीचे व्यक्तिमत्त्व वाढावे व त्याने धर्मकार्यात रस घ्यावा व सामाजिक संदर्भातीही त्याने काही उत्सूर्त कार्य

करावे, ही भावना सदैव त्यांचे हृदयात ठाण मांडून आहे. ज्या ज्या जिनमंदिरात ते गेले त्याची त्यांनी कसून चौकशी केली. तेथील समस्या कोणत्या आहेत व त्यावर काय उपाय करणे आवश्यक आहे, याचा तपशील आजही त्यांच्या जवळ आहे. हा जो संस्कार आहे, बारकावे निरीक्षण करण्याचा, तो अद्भूतच म्हणावा लागेल. लहानातील लहान गोष्टी ही त्यांची नजर टिपून घेते. त्यांची कुशाग्र नजरच अशी तरबेज आहे की कुठे काय कमी पडते आहे, याची नोंद त्यांच्या स्मरणातून जात नाही.

जेव्हा त्यांनी दक्षिणेचा दौरा केला तेव्हा त्यांनी स्वतः पाहिलेल्या जिनमंदिरांसाठी तीर्थक्षेत्र कमेटीकडे सूचित केले की या मंदिरांना तात्काळ मदत देणे कसे जरूरीचे आहे. त्यांनी महामंत्री जयचंद लोहाडे यांना त्याबाबत लिहून कढूर व केसापुरीसाठी प्रत्येकी दहा हजार, अनगोळ, भूमीगट्टी, हुककेरी, हावेरी, हग्गेरी, हरना, हदगाव, आसेगाव, बेळजोली, मंदारगिरी (तुमकूर) कोलार, यलबट्टी, कोणनकेरे, होकलकेरे यांना प्रत्येकी पाच हजार रुपयांचे अनुदान त्वरित मंजूर करण्यास सांगितले. परंतु हे अनुदान देताना देखील अगोदर त्यांच्याकडून जिणोद्धाराच्या खर्चाचे बजेट मागविण्यासही त्यांनी सांगितले होते. जे कार्य करायचे ते सामाजिक संदर्भातही मोजूनमापून व्हावे, तीर्थक्षेत्र कमेटीची पै न् पै चांगल्याच कामासाठी खर्च व्हावी, असा त्यांचा कटाक्ष असे. स्वतः निझामी राज्यात कस्टममध्ये असताना रोजच्या जमा रकमेची नीट मांडणी, हिशोब इ. बाबतीत ते जसे दक्ष व कर्तव्यपरायण असत, तितकेच नव्हे तर त्याहून जास्त दक्षता तीर्थक्षेत्रांचे बाबतीत ते बाळगतात. अप्रमत्त जीवनाचे संस्कारच असे असतात की जीवन व्यक्तिगत असो की सामाजिक की धार्मिक, त्याबाबत जागरूकपणा, शिस्त व संयम अत्यंत आवश्यक असतो.

त्यांच्या केवळ वास्तव्यानेच ती जागा, ते शहर वा खेडे अभिमंत्रित होते. मंतरलेले होते. साधुतेचा हा चमत्कारच आहे. त्यांच्या आगमनाने, वास्तव्याने, प्रवचनाने ते खेडे वा शहर झापाटले गेले नाही असे सहसा घडले नाही. साधारणतः सामान्य माणसे तर भक्तिभावाने महाराजांना आपले हित-मित-प्रिय-कर्ते समजतात. कारण एक प्रकारचा कौटुंबिक स्वरूपाचा ऋणानुबंध देखील अभावितपणे निर्माण झालेला दिसून येतो.

याचे कारण असे की अनुकंपने, अपार जीवन-कल्याणाच्या प्रेरणेनेच महाराजांचे प्रवचन होत असे व त्यातून एक प्रकारचे तादात्य सूत्रच ते सांगत. जणू त्या श्रावकांचे मनोगत ते बोलत. त्यांच्या समस्या, त्यांचे प्रश्न जणू महाराजांना पूर्वीपासूनच ज्ञात असल्यासारखे त्यांना वाटे. कारण संसारी जीवांची दुसरी काय समस्या असणार? वेदनीय कर्माच्या सातारूप (सुखकारक) व असातारूप (दुःखकारक) अशा आलटून पालटून

होणाऱ्या उदयामुळे जीवनात आंबट-गोड प्रसंग घडतातच. अशा वेळी मानवाने कसे वागावे, चित्त शांत कसे ठेवावे व त्यातून मार्ग कसा काढावा, याचे शिक्षण-प्रशिक्षण जणू महाराज आपले प्रवचनांतून करीत राहिले.

जवळ जवळ या चार महिन्यांच्या काळात मुनिश्रीनी जैनधर्माचा जो नैतिक स्वरूपाचा व समाजाला नवी दिशा देणारा दृष्टिकोन आहे, याचे समीचीन, स्वच्छ व प्रांजल प्रत्यक्ष दर्शन घडविले.

गुरुदेवांच्या दर्शनासाठी :

मे महिन्याच्या २२ तारखेला महाराजांनी बेळगाव सोडले. बेळगावकरांच्या नेत्रात अश्रू होते. निरोप देताना त्यांनी आपल्या अत्यंत प्रिय मुनिश्रीना सादर त्रिवार वंदन केले. जाताना महाराजांनी आशीर्वाद दिला. ते म्हणाले— “आपल्या जिन-धर्माला, जिन मंदिरांना सांभाळा, तोच तुमचे परम कल्याण करणारा आहे. सर्व समाजाने आपल्या नव्या पिढीची वात्सल्य भावनेने जोपासना करावी.” असा आशीर्वाद देऊन मुनिश्रीनी विहार केला. जशी नदी नेहमी वाहात राहाणारी असावी, तसाच साधू देखील आपल्या “विहारा”ने शोभून दिसतो. जैनांच्या श्रमणसंघाची जी रचना आहे, तीत साधूंनी एका गावात फार दिवस थांबू नये, अशी आज्ञा आहे. या नियम प्रणालीतच लोकशिक्षणाचे, जनजागृतीचे व धर्मप्रसाराचे महत्तत्त्व अवगुंठित आहे.

स्तवनिधी – निपाणी :

स्तवनिधी हे महाराष्ट्र कर्नाटक सीमेवरचे क्षेत्र आहे. तेथे भाविक ‘बह्मदेवाचे’ दर्शनासाठी दर आमावस्येला येतात. निसर्गरम्य प्रदेशाच्या कुशीत ते स्थिरावले आहे. नित्य वाहणारा सुंदर, गोड पाण्याचा झारा आहे. एका बाजूला गुरुदेव श्री समंतभद्रांनी स्थापिलेला एक आश्रम आहे. हा श्री पार्श्वनाथ ब्रह्मचर्याश्रम म्हणजे अनेक मुलांचे मनावर संस्कार करणारी लौकिक व आध्यात्मिक शिक्षण देणारी संस्था.

दक्षिण भारत जैन सभेकडून त्या स्तवनिधी धर्म संस्थानाचे नियंत्रण व व्यवस्थापन होत आहे. त्या संस्थानाचे उत्पन्नही चांगलेच आहे. जैनधर्मियांचे ते अत्यंत प्राचीन तीर्थक्षेत्र आहे. तेथूनच जवळच निपाणी नावाचे व्यापाराचे संपन्न असे गाव आहे.

स्तवनिधीच्या बालकांनी व आश्रमीय मंडळीनी महाराजांचे स्वागत केले. मुलांनी बहरलेल्या त्या वातावरणाने महाराज सुखावले. बालकांत रमणारा व आपल्या साधूपदालाही काही काळ बाजूस ठेऊन त्यांचेवर धर्माचे संस्कार करणारा हा अलौकिक साधू! दिव्यत्वाचे तेज लेवून विचरण करणारे हे साधुवर्य दि. २५ मे ला निपाणीला

मु नि श्री आ र्य नं दी : जी व न गा था

आले. निपाणीत मुनिश्रीचे अनेक भक्त आहेत. त्यांनी मोळ्या भक्तीने महाराजांचे स्वागत केले. महाराजांच्या नावाच्या जयजयकाराने आसमंत दुमदुमूळ गेला.

कोल्हापुरात आगमन :

कागलहून ते कोल्हापूर या शहरात आले. तेथील भट्टारक, पट्टाचार्य महास्वामी श्री लक्ष्मीसेन महाराजांनी त्यांचे भव्य स्वागत केले. नूतन युवक भट्टारक हे जानिजनांचे, मुनिजनांचे व समाजातील विविध कार्यकर्त्यांचे नेहमीच स्वागत करण्यात तत्पर. त्यांना सामाजिक व धार्मिक कार्याची मनापासून आवड आहे. या भट्टारक मठांचा इतिहास देखील फार प्राचीन आहे. सहाशे-सातशे वर्षांपासून ह्या मठांचा इतिहास आजलाही पाहायला मिळतो. दिल्ली ते मद्रासपर्यंत या मठाला मान-मान्यता आहे. या मठाने अनेक राजकीय क्रांत्या पाहिल्या आहेत. अनेक राजघराण्यांचा उदयास्त पाहिला आहे. गेल्या पाचसहाशे वर्षांपासून दक्षिणेकडील व उत्तरेतील जैन समाजाच्या विविध धार्मिक उपक्रमांत या मठाने केलेली कामगिरी विशेष उल्लेखनीय आहे.

या शहराचे एक उपनगर म्हणून रुईकर वसाहत आहे. अनेक ज्येष्ठ, श्रेष्ठ व धर्मनिष्ठ मंडळींची घरे तेथे आहेत. त्याही ठिकाणी महाराजांचे आगमन झाले. प्रवचन झाले.

ते म्हणाले, “समाजात भांडणे होतील, विवाद होतील, किंवा फूट पडेल अशा गोष्टीपासून श्रावकांनी नेहमीच दूर राहिले पाहिजे. जैनधर्म तर सर्व जीवमात्रांना समतेने पाहातो. सारे जीव समान आहेत. कुणी निंदा-नालस्ती केली तर आपणही ती करावी., कुणी धर्माचरणाला विरोध केला तर आपणही करावा, असे धर्म सांगत नाही. “वात्सल्य” हा समाजाचा प्राण आहे. जे वाट चुकतात त्यांचेही बाबतीत संयम बाळगावा. ते परत आपल्या जिनधर्मात येतील, सत्य जाणून घेतील अशी श्रद्धा ठेवावी. तुमची श्रद्धा खरीच दृढ असेल तर तुमचा द्वेष करणारेही हक्कहक्कू तुमचे होऊन जातील.”

बाहुबलीला आगमन :

शुक्रवार दि. २९.५.१९८९ ला महाराजांचे आगमन बाहुबलीला झाले. स्वागताचे काय विचारायचे? एक आत्मीय घरी आल्याचा, एक चैतन्यरसाचा प्रवाहच जणू प्रविष्ट झाल्याचा आनंद आश्रमात भरून राहिला. वाद्यांच्या गजरात, संगीताच्या सुरांत, टाळ्यांच्या निनादात उत्सूर्त स्वागताने महाराजांनी प्रवेशद्वारात पाऊल ठेवले. किंचित्काळ थांबून त्यांनी परोक्षरीतीने गुरुदेवांचे चिंतन केले. णमोकार मंत्राचा उच्चार केला.

यत्रैव जायते श्रद्धा।
चितं तत्रैव लीयते॥

जेथे तुमची श्रद्धा, भक्ती, एकरूपता तेथेच मन विश्राम पावते, उल्हासित होते, आनंदित होते, नव्हे तर पुलिकित होते.

मुनिश्री आर्यनंदीजीनी पूज्य गुरुदेवांचे दर्शन घेतले. मुनिश्रीच्या नेत्रांतून अश्रू-आनंदाश्रू ओघळू लागले. ही गुरु-शिष्याची भेट अवर्णनीयच होती. गुरुदेवांनी मुक्त-धवल हास्याने त्यांचे स्वागत केले. प्रकृतीची, आरोग्याची विचारपूस केली. ज्या विलोभनीय रूपाचे शिष्याला आकर्षण होते, ते साजिरे, गोजिरे रूप पाहून, त्या रूपातील अरुपी आत्म्याचे दर्शन घेऊन, स्वतःला कृतार्थ समजून मुनिश्रीनी आपला माथा त्यांचे पुनीत चरणावर टेकविला.

गुरुदेवांचे प्रेम अपार. ते मौनातून देखील आपल्या हृदयीचा अपार आनंद व्यक्त करू शकतात. त्यांच्या प्रसन्नतेत जणू शतशत पुष्टे उमलतात. एक आगळा वेगळा सौरभच दरवळू लागतो. अनंतहस्ताने आपला आनंद, आपले सौख्य, आपली चिर अभिलाषा, प्रीती ते उधळतात. दृष्टीतून ओसंडून वाहाणारे वात्सल्य तर नुसते आकंठ पीत राहावे असे. असा गुरु मिळणे नाही, अशी गुरु-शिष्याची युती मिळणे नाही, असेच वाटते. पू. गुरुदेव म्हणाले— “फार प्रवास केला. या उतारवयात प्रकृतीला सांभाळून विहार करायला हवा.”

मुनिश्री म्हणाले,— “आपल्या आशीर्वादाने एक बळ येते, उत्साह येतो, नवीन ऊर्जा निर्माण होते, तिच्याच बळावर हे सारे घडते. माझे काय सामर्थ्य आहे? ही सारी आपलीच कृपा आहे, या पामरावर. आपण दीक्षा देऊन आपलेसे केले. आपल्या आज्ञेत राहून या जीवनाची साधना घडावी, या जीवनात आपण घडवून आणलेला चमत्कारच आहे हा.”

मग दोघांचेही संभाषण मौनाने. कारण शब्दांच्या बाहुल्याने प्रेमाचे दर्शन घडत नाही. मौनाने तीव्र अभीप्सा तृप्त होते. शब्दांचे तर कारणच नाही या गुरुशिष्याच्या प्रेमाचे वर्णन करायला. निःशब्दाचेच शब्द, आतुरतेचेच शब्द, विरघळून जाण्याचेच शब्द. व्यंजन, स्वराविरहित शब्द. त्या शब्दांतूनच असले गहिरे संबंध जन्माला येतात. दोघांच्याही नेत्रांतून भक्तिभावाचा पूर ओसंडत राहातो. जवळ असणाऱ्या लोकांना कळतच नाही की काय बोलतात? पण असे निर्हेतुक भक्तीत घडते. भक्ती याचक नाही. ती काही मागत नाही. भक्ती हे इतके परमश्रेष्ठ तत्त्व आहे की कुंदकुंदासारखे महान आध्यात्मिक संत, केवळ आत्माच उपास्य आहे असे म्हणणारे संत— भक्तीने विळळ होऊन जिनेदाची भक्ती करतात. सिद्धाची भक्ती करतात. कारण भक्तीची वाट सरळ आहे. निर्हेतुक आहे, संपन्न आहे. भक्ती अकारणच असते. तेथे कसली मागणी नाही. अभीप्सा, आकांक्षा नाही. तेथे देवाणघेवाणीची भाषा नाही. अटी नाहीत, की रुसवाफुगवा नाही.

गुरुदेवांचे असेच असते. त्यांच्या सहवासात लाभते अनिर्वचनीय भक्ती. त्यांच्या मुखातून निघणारे प्रत्येक वचन ऐकणाऱ्याला सुखावून जाते. त्यासाठीच तर पू. आर्यनंदीजी दक्षिण-यात्रा संपवून बाहुबलीच्या संतांच्या दर्शनार्थ उपस्थित झाले.

चित्त शुद्ध करील तो स्वाध्याय :

मुनिश्रीनी दक्षिणायात्रेची साईंत माहिती गुरुदेवांना कथन केली. महामस्तकाभिषेका-संबंधीचा सर्व वृत्तान्त ऐकून गुरुदेवांना आनंद वाटला. मुनिश्री विद्यानंदजीच्या महान ऐतिहासिक कार्याची गुरुदेवांनी स्तुती केली. जैन समाजाच्या भाग्यानेच अशी एखादी विभूती प्राप्त होते. त्यांच्या अलौकिक कार्याची गुरुदेवांनी योग्य त्या आदराने प्रशंसा केली. जैन समाजात ऐक्य, परस्पर प्रेम व सहकार्य नांदावे यासाठी पूज्य विद्यानंदजी जे महान अनुष्ठान करीत आहेत त्याबद्दल महाराजांना खूप समाधान झाले.

पूज्य श्री आर्यनंदीजीनी सात-आठ दिवस गुरुदेवांच्या सहवासात घालविले. नित्य स्वाध्याय, ध्यान व सामायिकत्यांच्याच सहवासात ते करीत. पूज्य गुरुदेवांच्या मधुर वाणीतून निघालेली वचने एखाद्या चातक पक्षाप्रमाणे ते ग्रहण करीत. गुरुदेवांचे कळून जिनागमातील गूढतम रहस्य जाणून घेताना ते अत्यंत विनम्र होत. जिनागम एखाद्या समुद्राप्रमाणे विशाल व गहन-गूढ आहे. जिनागम गुरुंच्या सानिध्यातच व त्यांच्याच मुखातून ऐकल्याशिवाय त्यातील रहस्यांचा उलगडा होत नाही. जैन धर्मातील गूढ रहस्ये जाणीवपूर्वक व दृढ श्रद्धेशिवाय उकलली जात नाहीत. मलिन भांडे जर चांगल्या पाण्याने भरले तरी ते पाणी मलिन होते. तसेच जिनवाणीच्या श्रवणाचे आहे. आतून विशुद्धता, स्वच्छता, निर्मळता नसेल तर त्या आगमांचा अर्थ लक्षात येत नाही. गुरुला सांगायचे असते एक व श्रोता जाणून घेतो भलतेच. म्हणून सम्यक-श्रवण ही अवघड अशी प्रक्रिया आहे. जे जाणून घ्यायचे, समजून घ्यायचे, प्रतीतीयुक्त करायचे तर त्यासाठी हवी हृदयाची निर्मळता. पूज्य आर्यनंदीजी हे तर एक समीचीन श्रोते. श्रद्धा व हृदयाचे निर्मळ. त्यामुळे गुरुदेवांच्या मुखातून निघणाऱ्या आगमांची त्यांना चांगली जाण आहे. ते अनाग्रही आहेत. अनेकान्तवादी आहेत. शांत व रसाळ आहेत. त्यामुळेच गुरुदेवांचे साक्षीने जिनागमांचा उलगडा करून घेण्यात त्यांना आनंद वाटतो. पांडित्यापेक्षा देखील आत्मशुद्धी व आत्मानंद महत्त्वाचा आहे. चित्त शुद्ध करील तोच स्वाध्याय. त्यासाठीच तर स्वाध्यायाला परमश्रेष्ठ तप म्हटले आहे.